

2016 / 2

LATVIJAS INTERESES EIROPAS SAVIENĪBĀ

2016/2

LATVIJAS INTERESES EIROPAS SAVIENĪBĀ

Ārlietu ministrija

LATVIJAS
POLITOLOGU BIEDRĪBA

Redakcijas kolēģija:

Daunis Auers (Latvijas Universitāte), Andris Gobiņš (Eiropas Kustība Latvijā),
Mindaugas Jurkynas (Vītauta Magnusa universitāte), Anna Marija Legloaneka
(Starptautisko studiju un pētījumu centrs, Sciences Po), Žaneta Ozoliņa
(Latvijas Universitāte), Fabricio Tasinari (Dānijas Starptautisko pētījumu institūts),
Bens Tonra (Dublinas Universitāte).

Zinātniskā redaktore **Žaneta Ozoliņa**

Projekta vadības grupa **Iveta Reinholde, Nora Vanaga**

Literārā redaktore **Inga Kanasta-Zabarovska**

Maketētāja **Inese Siliniece**

Māksliniece **Kristīne Plūksna**

Redakcijas kolēģijas adrese:

Latvijas Politologu biedrība

Lomonosova iela 1A, Rīga, LV-1019

Tālrunis: 67140533

e-pasts: info@politologubiedriba.lv

www.politologubiedriba.lv

ISSN 2243-6049

Iespiests SIA Dardedze hologrāfija
Ķengaraga iela 10a, Rīga

Saturs

Redaktora sleja _____	5
I. EIROPAS SAVIENĪBAS POLITIKAS _____	9
Anamaria Olaru. <i>Kā padarīt Eiropas Enerģētikas savienību brīvu no oglekļa? Elektriķas sektora attīstība kā viena no atbildēm</i> _____	9
Ilmārs Stuklis. <i>Baltijas un Skandināvijas reģionālā elektroenerģijas tirgus attīstība: ko Baltijas reģionam sola tirgus attīstības tendences un Eiropas Enerģētikas savienība?</i> _____	15
Gunārs Valdmanis. <i>Baltijas valstu vienotība enerģētikā – vēlamais vai jau esošais?</i> _____	30
Āris Žīgurs. <i>Latvijas enerģijas ražotāji apņēmības pilni pielāgoties jauniem apstākļiem tirgū un regulējumā</i> _____	36
Reinis Āboltiņš. <i>Ceļā uz vienotu Baltijas dabasgāzes tirgu</i> _____	42
II. INTERVIJAS _____	49
Ina Strazdiņa. <i>Ar svečīti pie vakariņu galda. Eiropas Enerģētikas savienība savienos un mācīs lieki netērēt.</i> Intervija ar Eiropas Parlamenta deputātu Krišjāni Kariņu _____	49
Gunārs Valdmanis. <i>Eiropas Enerģētikas savienība ir likumsakarīgs līdzšinējās Eiropas enerģētikas politikas turpinājums.</i> Intervija ar bijušo Eiropas Savienības Komisāru enerģētikas jautājumos Andri Piebalgu _____	55
III. AKTUALITĀTES _____	61
Žaneta Ozoliņa. <i>Kāds ir BREXIT “sausais atlikums”?</i> _____	61
Nora Vanaga. <i>Kremļa radītie izaicinājumi</i> _____	66

Tukša lapa

Redaktora sleja

Iepazīstoties ar politikas veidotāju un enerģētikas nozares profesionāļu pārdomām par Eiropas Enerģētikas savienības attīstību un nākotni, kā arī nozīmīgākajām tendencēm enerģijas tirgos, nerodas šaubas, ka, par spīti šķietamajam gausumam un dažkārt nekonkrētībai, Enerģētikas savienības attīstība pakāpeniski uzņem apgriezienus, un, visticamāk, savu mājasdarbu daļu tās veidošanā paveiks gan politiķi, gan arī enerģētikas sektora uzņēmēji. Lielā mērā to nosaka apstākļi, ka Enerģētikas savienības pamatprincipi sakņojas nevis tikai ideālistiskās politiku vīzijās, bet jau šobrīd nepārprotami vērojamās enerģijas tirdzniecības un ražošanas attīstības tendencēs. Piemēram, šobrīd jau aizvien plašākam patērētāju lokam vairs nav nekas jauns, ka elektrības un dabasgāzes vairumtirdzniecības cena vairs netiek noteikta starp valdībām vai uzņēmumiem slepenībā noslēgtos ilgtermiņa līgumos, bet gan atklātā tirdzniecībā biržā, kur ikvienam interesentam ir iespēja pārliecināties par to, kā gada, mēneša vai pat dienas laikā var atšķirties faktiskais enerģijas pieprasījums un cena. Arī tirgus attīstības tendences un nozares uzraudzības principi patērētājiem nodrošina ļoti plašas iespējas pašiem pārliecināties par to, cik liela loma valsts vai reģiona mērogā ir atjaunojamiem energoresursiem, kādas ir to priekšrocības un kādi ir trūkumi.

Vienlaikus ar jaunajām attīstības tendencēm aizvien skaidrāk kļūst redzami enerģijas tirgus un politikas reformu negatīvie blakusefekti – pirmkārt, enerģijas tirgū aizvien lielākā apjomā ienākot atjaunojamajiem energoresursiem, tas kļūst aizvien svārstīgāks, un, otrkārt, viens no Enerģētikas savienības pilāriem – energoefektivitātes pasākumi – veicina būtisku enerģijas patēriņa samazinājumu, kura iespaidā nozares uzņēmumiem kļūst aizvien grūtāk finansēt infrastruktūras uzturēšanu. Vēl jo vairāk – atsevišķās enerģijas nozarēs, piemēram, siltumenerģijas sektorā uzņēmēju intereses var nonākt pat šķietamā pretrunā ar mērķiem energoefektivitātes jomā, jo, samazinoties enerģijas patēriņam vai enerģijas cenām, no patērētājiem iekasētā samaksa par piegādāto enerģiju nav pietiekama, lai pietiktu līdzekļu infrastruktūras uzturēšanai. Enerģijas cenu krituma gadījumā nākas saskarties

ar vēl kādu parādību – savu ekonomisko pievilcīgumu nereti zaudē energo-efektivitātes pasākumi.

Tomēr ir svarīgi piebilst, ka neviena no šīm problēmām nav neatrisināma, un atrisinājums lielā mērā slēpjas uzņēmumu un politikas veidotāju gatavībā un spējā likt izprast šo problēmu risināšanu arī patērētājiem. Kādi tad ir prognozējamie jaunie enerģijas tirgus principi, kuriem, visticamāk, nāksies pielāgoties patērētājiem jau tuvā nākotnē?

Pirmkārt jāmin, ka nākotnē enerģijas patērētāju rēķinos aizvien mazāku proporciju aizņems pati enerģija, savukārt pieaugošu daļu aizņems maksa par infrastruktūras izmantošanu, kura būs diferencēta atkarībā no infrastruktūras jaudas un īpatnībām. Spilgts, lai gan politiski ne sevišķi veiksmīgs piemērs Latvijā tam ir šogad ieviestie uzņēmuma “Sadales tīkls” tarifi par elektroenerģijas pieslēgumu un tā jaudu.

Otrkārt, ievērojami palielināsies patērētāja iespējas ietekmēt savu enerģijas patēriņu un izmaksas, piemēram, regulējot savu centralizēti piegādātā siltuma patēriņu vai arī iepērkot elektroenerģiju par biržas cenām. Tam, savukārt, spilgts piemērs ir Latvijā vērojama elektroenerģijas tirgotāju piedāvājums iegādāties elektroenerģiju par cenām, kuras ir piesaistītas biržas vairumcena – šobrīd elektroenerģijas izmaksas šādiem lietotājiem jau ir pietuvojušās tai elektroenerģijas cenai, kuru saņem valsts atbalstītie lietotāji.

Treškārt – politikas veidotājiem un energokompānijām agrāk vai vēlāk nāksies atteikties vai pārskatīt šobrīd neafīšētās, bet joprojām pietiekami izplatītās šķērssubsīdijas. Tādas, piemēram, Latvijas apstākļos ir vērojamas elektroenerģijas sektorā, kurās patērētāji ar lielāku elektroenerģijas patēriņu faktiski subsidē patērētājus ar mazu elektroenerģijas patēriņu – piemēram, elektroenerģijas lietotājam – juridiskajam klientam par elektrības pieslēgumu šobrīd ir jāmaksā ievērojami augstāka summa nekā māsaimniecībai ar analogiskas jaudas pieslēgumu un patēriņu. Šāda prakse būtiski atšķiras, no, piemēram, atsevišķu Skandināvijas valstu īstenotās tarifu politikas, kura paredz tieši māsaimniecību sektoram uzņemties lielāko nastu, tādā veidā nodrošinot labvēlīgākus nosacījumus enerģijas lietotāju-uzņēmumu darbībai. Atteikšanās no priekšrocību nodrošināšanas enerģijas lietotājiem-māsaimniecībām lielākoties ir ekonomiski pamatots solis, jo enerģijas izmaksas māsaimniecībās bieži vien veido mazāku daļu no māsaimniecības kopējiem tēriņiem, nekā enerģijas izmaksas uzņēmumu darbībā, turklāt uzņēmumi ar patērēto enerģiju bieži vien rada papildu pievienoto vērtību ekonomikā.

Savukārt saglabājot pašreizējo politiku, tādas valstis kā Latvija vai Lietuva riskē nonākt situācijā, kurā to ekonomika enerģijas izmaksu dēļ zaudē konkurētspēju un negatīvi ietekmē arī atbalstāmo mājsaimniecību labklājību.

Ši iemesla dēļ ir pamats apgalvot, ka lielā mērā atbildība par to, cik veiksmīgi turpināsies apjomīgās enerģijas tirgus reformas Eiropas Savienībā, gulstas uz patērētāju. Ja patērētāju vairākums neapzināsies savas uzvedības ietekmi uz savu enerģijas patēriņu un izmaksām, tuvāko gadu laikā enerģijas tirgus var kļūt par nozīmīgu finansiālu slogu daļai sabiedrības un veicināt nevienlīdzību sabiedrībā, jo izmaksu slogs patērētājiem, kuri enerģiju patērē atbildīgi, un patērētājiem, kuri enerģiju patērē atbilstoši iepriekšējo desmitgažu ieradumiem, radikāli atšķirsies. Turklāt mazāk atbildīgi patērētāji, kuri neefektīvi izmanto sev pieejamo enerģijas infrastruktūru, veicinās arī šīs infrastruktūras lietošanas izmaksu kāpumu, jo radīs nepieciešamību infrastruktūras īpašniekiem uzturēt, piemēram, elektrības vai gāzes tīklus, kuri nesniedz to uzturēšanai nepieciešamo ekonomisko atdevi. Līdz ar to prognozēju, ka, visticamāk, jau visai drīz politikas veidotājiem enerģijas tirgū nāksies ņemt talkā gan “burkānu”, gan “pātagu”, lai nepieļautu tādas situācijas, ka mājsaimniecības, piemēram, var ilgstoši sabotēt daudzdzīvokļu māju renovāciju. Šādas reformas, neapšaubāmi, daļai sabiedrības šķītīs neiepriecinošas, tomēr vienlaikus ir jāatceras, ka Eiropas Savienībā politiķiem pēdējo desmitgažu laikā izdevies veiksmīgi īstenot pietiekami daudz nepopulāru reformu – piemēram, panākt strauju nodokļu pieaugumu akcīzes precēm, ierobežot automašīnu lietošanu, ieviest agresīvus pasākumus smēķēšanas ierobežošanai. Tāpēc, ļoti iespējams, ieradums samazināt elektrības vai siltuma patēriņu atbilstoši savām vajadzībām un tirgus cenām, labākā piedāvājuma meklēšana starp vairākiem tirgotājiem, kā arī gatavība samazināt savu enerģijas patēriņu atbilstoši tirgus vajadzībām gala patērētājiem kļūs par tikpat pieņemamu un saprotamu lietu kā, piemēram, izvairīšanās izmantot personisko autotransportu satiksmes sastrēgumu laikā, kopbraukšanas pakalpojumu izmantošana vai arī atkritumu šķirošana.

Žaneta Ozoliņa, LU profesore,
žurnāla “Latvijas intereses Eiropas Savienībā” zinātniskā redaktore

Gunārs Valdmanis, Latvijas Radio,
izdevuma līdzredaktors

Tukša lapa

I

EIROPAS SAVIENĪBAS POLITIKAS

**Kā padarīt Eiropas Enerģētikas savienību
brīvu no oglekļa? Elektroenerģētikas
sektora attīstība kā viena no atbildēm****Anamaria Olaru,**Eiropas Enerģētikas industriju savienība EURELECTRIC,
speciāli “Latvijas intereses Eiropas Savienībā”

Elektroenerģētikas sektors Eiropas Savienībā šobrīd piedzīvo sarežģītu un ilgstošu pārmaiņu procesu – būtiski pieaug atjaunojamās enerģijas avotu īpatsvars energoapgādē, un mēs strauji virzāmies uz ievērojami viedāku energosistēmu, kurā būs jāsadzīvo gan centralizētiem, gan decentralizētiem tehniskajiem risinājumiem. Pieejamās jaunās tehnoloģijas ievieš nozīmīgas pārmaiņas elektroenerģētikas sektora darbības principos – piemēram, jau šobrīd nozarei ir jārēķinās ar jauna tipa patērētājiem, kuri ir ievērojami informētāki, prasīgāki, aktīvāki un ievērojami vairāk iesaistīti sadarbībā. No EURELECTRIC¹ viedokļa, augošā patērētāju ietekme un klientu pieaugošā loma elektroenerģijas tirgū ir atbalstāma.

Ņemot to visu vērā, mēs prognozējam, ka “tradicionālo” enerģētikas uzņēmumu nākotne Eiropas Savienībā būs līdzīga kā “tradicionālajiem” enerģijas patērētājiem – papildus pieaugošām jaunām iespējām palielināsies

¹ EURELECTRIC ir Eiropas Savienības elektroenerģētikas nozares nevalstisko organizāciju asociācija, kuru veido enerģētikas nozares asociācijas no 32 Eiropas valstīm, un kura pastarpināti pārstāv vairākumu no Eiropas elektroenerģētikas tirgū strādājošajiem uzņēmumiem.

arī atbildība. Esošie tirgus līderi apzinās inovāciju nepieciešamību, lai spētu pielāgoties un neatpalikt no tehnoloģiskajām pārmaiņām, kā arī pārmaiņām sabiedrības domāšanā, vienlaikus rūpējoties par to, lai tiktu sasniegti arī visi izvirzītie Eiropas Savienības mērķi klimata un enerģētikas politikā. Mūsu skatījumā, Eiropas Enerģētikas savienība var kļūt par nepieciešamo ietvaru, lai šī evolūcija norisinātos no izmaksu viedokļa visefektīvākajā veidā, kā arī nodrošinot pēc iespējas ciešāku sadarbību un sinerģiju starp iesaistītajām pusēm.

Cerības uz modernāku regulējumu

Prognozējam, ka jau pavisam drīz par būtisku un aktīvu Eiropas enerģijas tirgus dalībnieku kļūs izglītotākie patērētāji, kurus nosacīti varam dēvēt par “profesionāliem” patērētājiem (angļu val. – *prosumers*). Visticamāk, šie patērētāji vēlēties palikt pieslēgti centralizētajam elektroenerģijas apgādes tīklam, tādā veidā garantējot sev elektroenerģijas piegādes par tirgus cenu laikā, kad izkļiedētās enerģijas ražošana nespēj nodrošināt viņu pieprasījumu, kā arī iespēju nodot lieko elektroenerģiju tīklā laikā, kad izkļiedētās enerģijas ražošanas iespējas pārsniedz viņu patēriņu, vai arī laikā, kad pārdot ir ļoti izdevīgi. Vienlaikus ir svarīgi saprast, ka šādas iespējas nāk roku rokā ar jaunu atbildību. Tradicionālie enerģijas tirgus dalībnieki, lielie uzņēmumi, būtisku savu lomu saredz tieši šajā jomā – radot jaunus pakalpojumus un produktus, kuri nodrošina šo enerģijas tirdzniecības vidi, un lietotāju līmenī saved kopā lietotājus, palīdzot tiem kooperēties.

Tomēr, lai šo tirgus tendenci ienākšana mūsu ikdienā būtu iespējama bez nepamatotas vilcināšanās un izmaksu ziņā efektīvā veidā, mūsu organizācija uzskata, ka ir nepieciešams stabils un uz tirgus principiem balstīts nozares regulējums, kas nodrošina labvēlīgus apstākļus inovācijām un piešķir pienācīgu nozīmi elektroenerģijai kā resursam. Mūsaprāt, Eiropas Enerģētikas savienībai, kura par vienu no saviem prioritārajiem principiem ir noteikusi patērētāju vajadzību izvirzīšanu priekšplānā, ir potenciāls kļūt par instrumentu, kas palīdzēs radīt šādu regulējumu. Uz tirgus principiem balstīts nozares regulējums nodrošinās to, ka mazo ražotāju un patērētāju saražotā elektroenerģija nonāk tirgū par tirgus vairumtirdzniecības cenu, tādā veidā veicinot patērētāju gatavību reaģēt uz tirgus signāliem un arī optimizēt savu elektroenerģijas patēriņu. Tas būtiski ietekmēs arī izkļiedētās

elektroenerģijas ražošanas attīstību, padarot to no izmaksu viedokļa efektīvāku un radot vienlīdzīgākus nosacījumus, pirmkārt, starp dažādiem elektroenerģijas ražošanas veidiem, otrkārt – arī starp šobrīd strauji augošajiem enerģijas uzglabāšanas veidiem, kā arī, treškārt, starp iespējām piedalīties tirgū ar pielāgotu elektroenerģijas patēriņu.

Šo iemeslu dēļ EURELECTRIC vērtējumā Eiropas Enerģētikas savienības kā vienota likumiskā ietvara Eiropas Savienības klimata un enerģijas politikā attīstība ir apsvaicama. Turklāt tā ir arī vēl viena iespēja Eiropas Savienības valstīm atsākt koordinēt nacionālā līmenī īstenoto politiku, apkopot savā rīcībā esošos intelektuālos un tehniskos resursus.

Atjaunojamās enerģijas ražošanai nepieciešama piesaiste tirgum

Eiropas Savienības elektrības ražošanas industrija ir pārliecināta, ka atjaunojamie energoresursi kļūst pilnīgi konkurētspējīgi ar visām citām elektrības ražošanas tehnoloģijām, bet tas uzliek pienākumu nodrošināt, ka nākotnes atjaunojamās enerģijas ražošanas attīstībai ir jānotiek, balstoties uz ilgtspējas un izmaksu efektivitātes principiem, kā arī rēķinoties ar tirgus fundamentālajiem rādītājiem. Šī iemesla dēļ atjaunojamās enerģijas regulējumā pēc 2020. gada ir nepieciešami vairāki jauni principi – pirmkārt, šim regulējumam ir jāņem vērā kopējās ekonomikas intereses, otrkārt, tam ir jānodrošina, piemēram, ģeogrāfiski sabalansēta attīstība, un, treškārt, atjaunojamās enerģijas nozares attīstībā jābūt iespējai piedalīties gan uzņēmumiem, kuri piedalās emisiju tirdzniecības sistēmā, gan arī uzņēmumiem, kuri tajā nestrādā.

Prognozējam, ka šādas kritiski nozīmīgas izmaiņas ļaus attīstīties jaunām enerģijas ražošanas tehnoloģijām ar zemu oglekļa izmešu apjomu, padarīs enerģijas ražotājus krietni elastīgākus un nodrošinās tirgum iespēju dot pareizus signālus, uz kuriem balstoties, ražotāji būs spējīgi pieņemt pārdomātus lēmumus gan par nākotnes investīcijām, gan arī par tālāko rīcību jau ar šobrīd strādājošajām ražotnēm. Mūsu vērtējumā ne mazāk svarīgs ir arī apstāklis, ka šāda politikas stratēģija ļaus izvairīties arī no strukturālas ražošanas jaudu pārpilnības vai iztrūkuma, tādā veidā ekonomiski izdevīgākajā veidā garantējot arī enerģijas apgādes drošību.

Turklāt nākotnes tirgus modelim ir jānodrošina, lai enerģijas cenas atbilstu Eiropas patērētāju pirktspējai. Mūsaprāt, ciešāka tirgu integrācija,

reģionāla pieeja apgādes drošības veicināšanā, kā arī esošo tirgus izkropļojumu likvidācija ļaus sasniegt šo mērķi. Papildus tam, šāds ražošanas attīstības modelis spēs labāk pielāgoties jau minētajām pārmaiņām tirgū, kurā aizvien lielāku lomu spēlēs izglītotākie jeb “profesionālie” lietotāji, elektroenerģijas uzkrāšanas pakalpojumu sniedzēji, kā arī elektroenerģijas patērētāju kooperatīvi.

Viens no nozīmīgākajiem principiem, ko jāspēj ieviest nākotnes elektroenerģijas tirgus regulējumam, ir panākt, lai elektrības rēķinos redzamā izmaksu nasta, kura par noteiktas politikas atbalstu tiek iekasēta no patērētājiem, kļūtu pēc iespējas mazāka. Tieši tāpat ir nepieciešams rūpīgi izvērtēt visas regulētās elektroenerģijas piegādes izmaksas – tarifi nākotnē ir jāpārskata, lai tie pēc iespējas precīzāk atspoguļotu faktiskās pakalpojumu sniegšanas izmaksas un to struktūru. Turklāt regulētajiem tarifiem arī ir jāveicina elektrības kā enerģijas resursa plašāka izmantošana un jādod klientiem signāli, kuri tos mudinātu uz pārdomātāku elektrības patēriņu. Arī atjaunojamās enerģijas regulējumā ir svarīgi ņemt vērā principus, kuri dod iespēju gala patērētājiem reaģēt uz tirgus norisēm, un, piemēram, nepieciešamības gadījumā ierobežot savu patēriņu.

EURELECTRIC ir pārliecināta, ka šobrīd spēkā esošie atjaunojamās enerģijas tirgus un atbalsta principi nav iekalti akmenī, un tiem ir jāmainās un jāpielāgojas līdzī citām nozares attīstības tendencēm un faktiskajai situācijai enerģijas sistēmās un tirgos. Tāpēc uzsveram, ka šobrīd topošajām Eiropas Komisijas iniciatīvām par atjaunojamās enerģijas tirgu ir jāspēj atjaunojamās energoresursus tuvināt tirgum, jāveicina pēc iespējas elastīgu resursu izmantošana, kā arī jānodrošina iespēja arī gala patērētājiem gūt maksimāli lielu izdevīgumu no norisēm elektroenerģijas vairumtirdzniecības tirgū.

Papildus tam esam pārliecināti, ka Eiropai ir nepieciešams izveidot ne tikai labi funkcionējošu tirgu pašai enerģijai, bet arī enerģijas ražošanas jaudām. Jaudu tirgiem nākotnē ir jābūt atvērtiem gan tradicionālās enerģijas ražotājiem, gan atjaunojamās enerģijas ražotājiem, gan enerģijas uzkrāšanas pakalpojumu sniedzējiem, gan arī patēriņa agregatoriem jeb pakalpojumu sniedzējiem, kuri tirgū elastīgi spēj piedāvāt patēriņa samazinājumu. Šādi funkcionējošs jaudu tirgus ir no izmaksu viedokļa efektīvākais veids, kā panākt, lai enerģētikas nozares pārmaiņu procesā neciestu enerģijas apgādes drošība. Šis princips ir svarīgs, lai darbā spētu palikt un nepieciešamo stabilitāti sistēmai spētu nodrošināt lielas ražotnes ar stabilām, bet mazāk

elastīgām ražošanas iespējām jeb tā sauktās bāzes jaudas. Arī šajā tirgū ļoti liela nozīme būtu reģionālai politikas veidotāju un tirgus dalībnieku sadarbībai un koordinācijai.

Nepieciešama reforma emisiju tirdzniecībā

Mūsaprāt, papildus labi funkcionējošam enerģijas tirgum vēl par vienu no nozīmīgākajiem dzinūļiem atjaunojamās enerģijas attīstībā ir jākļūst arī Eiropas Savienības Emisijas kvotu tirdzniecības sistēmai (ETS). Tā ir būtiski jānostiprina, panākot to, ka pēc iespējas straujāk tiek samazināts sistēmā esošo bezmaksas oglekļa emisiju kvotu apjoms, un ka būtiski palielinās arī šo kvotu cena. Emisiju tirdzniecības sistēma ir tehnoloģiski un politiski neitrāls klimata un enerģētikas politikas instruments, kas strādā vienādi visā Eiropas Savienībā, tāpēc prognozējam, ka tas kļūs arī par nozīmīgu dzinuli inovācijām un jaunu tehnoloģiju attīstībai nozarē.

Ja Eiropas Savienības dalībvalstis tomēr izlems nodrošināt atbalstu jau tirgū esošiem, “nobriedušiem” atjaunojamās enerģijas ražotājiem arī pēc 2020. gada, ir svarīgi, lai tas tiktu darīts, atbalsta mehānismus pēc iespējas ciešāk piesaistot tirgum, samazinot tirgus izkropļojumus, kā arī likvidējot ierobežojumus atbalsta piešķiršanai plašākā, reģionālā līmenī. Turklāt, lemjot par atbalsta piešķiršanu atjaunojamajiem energoresursiem, politikas veidotājiem būtu jāņem vērā arī elektroenerģijas patēriņa prognozes, kā arī esošās infrastruktūras un ražotņu ģeogrāfiskais izvietojums.

Jau domājot par Eiropas Savienības mērķiem klimata un enerģijas jomā 2030. gadam, redzam, ka Eiropas Komisijai un dalībvalstīm būs īpaša nepieciešamība pievērst lielāku uzmanību tam, lai dažādi mērķa sasniegšanas pasākumi būtu savā starpā saskaņoti un viens otru papildinātu, nevis traucētu.

Joprojām daudz darba dalībvalstu vienotības veicināšanā

Vienota, integrēta enerģijas tirgus ietvaros ir iespējams sasniegt izmaksu efektivitāti, kaitīgo emisiju samazinājumu un enerģijas apgādes drošību tādā līmenī, kāds atsevišķām valstīm, rīkojoties individuāli, nav sasniedzams. Tieši tāpēc uzskatām, ka Eiropas Enerģētikas savienības milzu potenciāls ir īstenojams tad, ja valstu nacionālās intereses enerģētikas jomā nebūs pret-runā ar Eiropas Savienības kopīgajām interesēm, un tad, ja gan kolektīvās,

gan nacionālās intereses enerģētikā būs pakārtotas divām nozīmīgākajām prioritātēm – uz konkurenci balstītam tirgum un oglekļa emisiju samazinājumam. Tomēr, pēc mūsu domām, ir vairākas politikas jomas, kur no dalībvalstu sadarbības un vienotības viedokļa būtu nepieciešams rīkoties nekavējoties – piemēram, gan tirgu integrācijas, gan atjaunojamo energoresursu, gan energoapgādes drošību politikā.

Atjaunojamās enerģijas atbalsta vadlīnijām nākotnē jābūt noteiktām vienotā Eiropas Savienības likumdošanā. Turpinot īstenot enerģijas ražotāju atbalsta pasākumus, tiem ir jābūt pieejamiem arī reģionāla mēroga projektiem, un dalībvalstīm ir jālikvidē barjeras šādu projektu īstenošanai, piemēram, jautājumos par licencēšanu, nodokļiem un nepieciešamo atļauju saņemšanai. Savukārt dalībvalstu robežām un savienojumiem ir jākļūst pieejamākiem savstarpējai tirdzniecībai. Jāuzsver arī gūtā pieredze, kura liecina, ka atrast reģionālu projektu īstenošanai nepieciešamo politisko gribu un pārvarēt visas organizatoriskās un administratīvās grūtības praksē nereti izrādās ievērojami grūtāk nekā gaidīts.

Tomēr vienlaikus ir jāreķinās, ka galvenās politikas veidotājas un arī investīciju ietvara noteicējas Eiropas Enerģētikas savienībā joprojām būs Eiropas Savienības dalībvalstis, un to īstenotās nacionālā līmeņa aktivitātes joprojām ietekmēs vienotā Eiropas tirgus darbību. Tāpēc ir svarīgi sekot līdzi tam, lai nacionālā līmeņa aktivitātes atbalstītu, nevis būtu pretrunā vienotā tirgus interesēm, ko, pēc EURELECTRIC domām, būtu iespējams panākt, dalībvalstīm intensīvāk un rūpīgāk savā starpā apspriežot savas ieceres un politikas pārmaiņas, intensīvāk vērtējot arī to ietekmi uz kaimiņvalstu un reģiona enerģijas tirgu darbību un energoapgādes drošību.

EURELECTRIC vērtējumā Eiropas Enerģētikas savienība ir ļoti nozīmīgs instruments, ar kura palīdzību Eiropas enerģijas apgādi padarīt ievērojami drošāku, konkurētspējīgāku un pieejamāku patērētājiem, tomēr iespējas sasniegt šos mērķus lielā mērā būs atkarīgas no tā, kādu pārvaldības sistēmu savienībai izvēlēsies pašas dalībvalstis, kā arī no vienprātības par to, kā nākotnē būtu jāizskatās Eiropas enerģijas tirgum.

Baltijas un Skandināvijas reģionālā elektroenerģijas tirgus attīstība: ko Baltijas reģionam sola tirgus attīstības tendences un Eiropas Enerģētikas savienība?

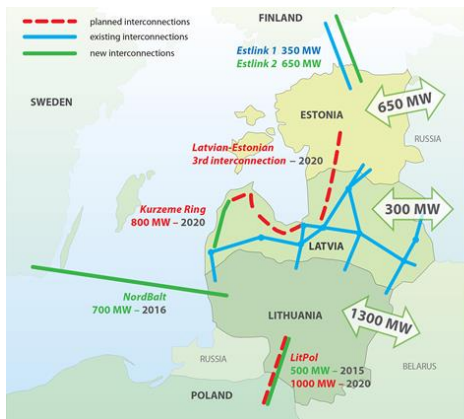
Ilmārs Stuklis,

Pasaules Enerģijas padomes Latvijas Nacionālās komitejas loceklis

Elektriskās jaudas Baltijas valstīs kopš valstu neatkarības atgūšanas 90. gados un pēc 2000. gada ir visai būtiski mainījušās, politikas veidotājiem īpaši pievēršot uzmanību drošu, stabilu elektroapgādi nodrošinošām bāzes jaudām – dispečeru grafikam pakļautām jaudām, kas ir pieejamas pēc nepieciešamības neatkarīgi no sezonas, diennakts stundas, dabas apstākļiem.

Tomēr šajā periodā radikāli ir mainījusies arī tirgus kopējā situācija – lielā mērā pateicoties Eiropas Savienības, Baltijas valstu un Skandināvijas valstu politikas veidotāju iniciatīvām, Baltijas valstis elektroenerģijas sektorā ir izveidojušas elektropārvades savienojumus ar kontinentālās Eiropas energosistēmu, kā arī ar Skandināvijas valstīm. Tādā veidā tās no “enerģētikas salas” Eiropas Savienībā isā laikā ir pārtapušas par reģionu ar ļoti labi attīstītu pārvades infrastruktūru (1. att.). Līdzīgas pozitīvas tendences ir vērojamas arī dabasgāzes sektorā – pateicoties Lietuvā uzbūvētajam sašķidrinātās dabasgāzes terminālim un topošajam Lietuvas-Polijas dabasgāzes sistēmas savienojumam, paredzams, ka jau tuvākajos gados arī dabasgāzes sektorā Baltijas valstīm būs iespēja izvēlēties no vairākiem piegādātājiem (2. att.). Var pārliecinoši apgalvot, ka lielā mērā Baltijas valstīm ir pat izdevies apsteigt daudzas no tām iniciatīvām, kuras šobrīd Eiropas enerģētikas politikā rosina ieviest Enerģētikas savienības iecere. Tomēr vienlaikus ir jāsaprot, ka, turpinoties infrastruktūras un tirgus attīstībai, Baltijas valstīm elektroenerģijas sektorā būs jārēķinās arī ar asu konkurenci, būtiskām tirgus svārstībām un arī, piemēram, atjaunojamo energoresursu atbalsta politikas ietekmi uz elektroenerģijas

cenām un enerģijas pieejamību reģionā. Cik lielā mērā Baltijas valstis un ar tām cieši saistītais Skandināvijas reģions ir gatavs sagaidāmajām tendencēm?

Developments

- ▶ 2007 – 350 MW Estlink-1 (EE-FI)
- ▶ 2014 – 650 MW Estlink-2 (EE-FI)
- ▶ 2015 - 500 MW LitPol (LT-POL)
- ▶ 2016 – 700 MW Nordbalt (LT-SWE)
- ▶ 2020 – 500 MW LitPol (LT-POL), total: 1000 MW
- ▶ Until 2020 total capacity of Baltic external interconnections will exceed 5000 MW (=maximum of Baltic consumption)

1. attēls. Elektropārvades starpvalstu savienojumu līdzšinējā un plānotā attīstība Baltijas reģionā. Paredzams, ka līdz 2020. gadam reģiona kopējā savienojumu jauda pilnībā nosēgs Baltijas valstu patēriņu – 5000 MW. Avots: www.Fingrid.fi

Inčukalna underground gas storage
Storage capacity: 2.3 bcm
Withdrawal rate: 24 mmcm/day
Injection rate: 17mmcm/day

2. attēls. Baltijas valstu dabasgāzes pārvades sistēmas shēma un Inčukalna dabasgāzes pazemes krātuves vieta sistēmā (ietilpība: 2,3 miljardi kubikmetru, izsūkņēšanas jauda: 24 miljoni kubikmetru diennaktī; iesūkņēšanas jauda – 17 miljoni kubikmetru diennaktī). Avots: www.Lg.lv

Pieejamo jaudu apjoms kaimiņos sarūk, Latvijā – aug

Baltijas valstīs pieejamās elektrības izstrādes jaudas periodā no 2001. līdz 2020. gadam

1. tab.

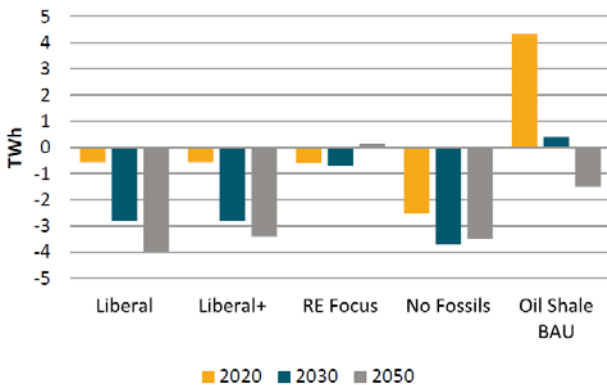
	Jaudas kopā		
	2001	2020	2020/2001%
Igaunija	3198	3232	101%
Latvija	2142	3244	151%
Lietuva	6156	3469	56%
kopā	11496	9945	87%

2. tab.

	Bāzes jaudas		
	2001	2020	2020/2001%
Igaunija	3196	2185	68%
Latvija	604	1144	189%
Lietuva	5240	1139	22%
kopā	9040	4468	49%

Avots: Baltijas valstu PSO. Review of RES perspective in Baltic countries till 2030

Igaunijā bāzes jaudas, kas galvenokārt ir balstītas uz vietējā, relatīvi lētā degakmens izmantošanu Narvā, ir visai būtiski sarukušas, un pēc Baltijas pārvades sistēmas operatora (PSO) kopējā vērtējuma 20 gadu periodā varētu samazināties vairāk nekā par 30% (1., 2. tab.). Igaunijas PSO uzņēmums “Elering” veicis pētījumu, kurā atkarībā no iespējamā attīstības scenārija šis jaudu nodrošinājums tuvākā un tālākā perspektīvā ir novērtēts vēl pesimistiskāk. Tā rezultātā Igaunija no elektrību eksportējošas valsts var kļūt par importējošu (3. att.).

Estonian electricity export balance in all five scenarios for 2020, 2030 and 2050 (TWh/year). Positive numbers are export of electricity
Avots: www.elering.ee

3. attēls. Prognozējamā Igaunijas elektroenerģijas ārējās tirdzniecības bilance 2020., 2030., un 2050. gadā atkarībā no elektroenerģētikas sektora attīstības scenārija (liberāls; īpaši liberāls; orientēts uz atjaunojamās enerģijas attīstību; orientēts uz atteikšanos no fosilajiem energoresursiem; paredz turpināt lietot degakmeni). Avots: www.elering.ee

Savukārt Lietuvā bāzes jaudu samazinājums ir bijis vēl daudz kritiskāks – 2020. gadā bāzes jaudas būs pieejamas ne vairāk kā 1/5 daļa no 90. gados pieejamā apjoma, un lielākā daļa šo jaudu būs ar salīdzinoši zemu efektivitāti, jo būs darbināmas tikai ekonomiski mazāk konkurētspējīgajā kondensācijas režīmā. Tāpēc tuvākajā nākotnē (vismaz līdz 2025. gadam) elektroenerģijas nodrošinājums tiek balstīts galvenokārt uz importu.

Latvijas elektroenerģijas sistēmas jaudas bilance ziemas maksimuma stundās A scenārijam, MW (neto)

Gadi		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Maksimālā slodze	1	1345	1367	1391	1417	1444	1473	1502	1534	1567	1598	1630
Stacijas ar uzstādīto elektrisko jaudu lielāku par 40 MW	2	2560	2582	2604	2611	2611	2611	2611	2611	2611	2611	2611
<i>Tajā skaitā:</i>												
<i>Daugavas HES</i>	2.1	1528	1550	1572	1580	1580	1580	1580	1580	1580	1580	1580
<i>Rīgas TEC-1</i>	2.2	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139
<i>Rīgas TEC-2</i>	2.3	850	850	850	850	850	850	850	850	850	850	850
<i>Imantas TEC</i>	2.4	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42
Mazās elektrostaicijas	3	324	354	384	414	444	475	505	553	601	660	690
<i>Tajā skaitā:</i>												
<i>Dabaszāģes koģ. elektrostaicijas</i>	3.1	113	114	116	118	119	121	123	125	126	128	130
<i>Hidroelektrostaicijas</i>	3.2	28	28	28	28	28	28	28	28	28	29	30
<i>Vēja elektrostaicijas</i>	3.3	70	90	109	129	148	168	187	224	262	299	337
<i>Sauszemes</i>	3.3.1.	70	90	109	129	148	168	187	206	226	245	265
<i>Selgas</i>	3.3.2.	0	0	0	0	0	0	0	18	36	54	72
<i>Biomases elektrostaicijas</i>	3.4	53	56	60	64	67	71	75	78	82	85	89
<i>Biogāzes elektrostaicijas</i>	3.5	60	65	70	75	80	85	90	95	100	105	111
<i>Sauļes elektrostaicijas</i>	3.6	0.4	0.77	1.03	1.28	1.53	1.79	2.04	2.29	2.54	2.80	3.05
Pieejamās jaudas maksimuma segšanai un rezervju nodrošināšanai	4	1472	1481	1491	1500	1509	1519	1528	1539	1550	1561	1573
<i>Tajā skaitā:</i>												
<i>Daugavas HES (ieskr.)³⁾</i>	4.01	270	270	270	270	270	270	270	270	270	270	270
<i>Rīgas TEC-1</i>	4.02	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139
<i>Rīgas TEC-2</i>	4.03	850	850	850	850	850	850	850	850	850	850	850
<i>Imantas TEC</i>	4.04	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42
<i>Dabaszāģes koģ. elektrostaicijas</i>	4.05	79	80	81	82	84	85	86	87	88	90	91
<i>Hidroelektrostaicijas</i>	4.06	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
<i>Vēja elektrostaicijas</i>	4.07	7	9	11	13	15	17	19	22	26	30	34
<i>Biomases elektrostaicijas</i>	4.08	37	39	42	45	47	50	52	55	57	60	62
<i>Biogāzes elektrostaicijas</i>	4.09	42	45	49	53	56	60	63	67	70	74	77
<i>Sauļes elektrostaicijas</i>	4.10	0.21	0.31	0.41	0.51	0.61	0.71	0.82	0.92	1.02	1.12	1.22
Enerģosistēmas avārijas rezerve⁴⁾	5	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Enerģosistēmas regulēšanas rezerve⁵⁾	6	88	91	94	98	101	105	109	115	120	126	131
Kopējā rezerve Latvijā	7=5+6	188	191	194	198	201	205	209	215	220	226	231
Jaudas deficīts	8=4-1-7	-60	-77	-95	-115	-137	-160	-183	-210	-237	-263	-289
Paātrinājums	9=(4-7)/1	96%	94%	93%	92%	91%	89%	88%	86%	85%	84%	82%

Elektroenerģijas iespējamā bilance A scenārijam (gadu griezumā), GWh

A. Scenārijs

Gadi		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Elektroenerģijas pieprasījums	1	7229	7274	7324	7384	7404	7470	7495	7568	7607	7662	7707
Stacijas ar uzstādīto elektrisko jaudu lielāku par 40 MW izstrāde	2	9120	9227	9238	9247	9250	9253	9066	8969	8969	8969	8969
<i>Tajā skaitā:</i>												
<i>Daugavas HES¹⁾</i>	2.1	2384	2491	2502	2511	2514	2517	2520	2523	2523	2523	2523
<i>Rīgas TEC-1⁹⁾</i>	2.2	494	494	494	494	494	494	494	494	494	494	494
<i>Rīgas TEC-2⁹⁾</i>	2.3	5952	5952	5952	5952	5952	5952	5952	5952	5952	5952	5952
<i>Imantas TEC</i>	2.4	290	290	290	290	290	290	100	0	0	0	0
Mazās elektrostaicijas	3	1618	1705	1792	1879	1967	2054	2142	2247	2353	2458	2566
<i>Tajā skaitā:</i>												
<i>Dabaszāģes koģ. elektrostaicijas</i>	3.1	733	744	755	766	777	788	799	810	821	831	842
<i>Hidroelektrostaicijas</i>	3.2	83	83	83	83	83	84	84	85	85	86	89
<i>Vēja elektrostaicijas</i>	3.3	70	90	109	129	148	168	187	224	262	299	337
<i>Sauszemes</i>	3.3.1.	70	90	109	129	148	168	187	206	226	245	265
<i>Selgas</i>	3.3.2.	0	0	0	0	0	0	0	18	36	54	72
<i>Biomases elektrostaicijas</i>	3.4	343	366	390	414	437	461	484	508	532	555	579
<i>Biogāzes elektrostaicijas</i>	3.5	389	422	455	488	521	554	587	620	653	685	718
<i>Sauļes elektrostaicijas</i>	3.6	0.16	0.23	0.31	0.38	0.46	0.54	0.61	0.69	0.76	0.8	0.9
Iespējamais eksports/importrs gada griezumā	4=(2+3)-1	3510	3658	3706	3742	3812	3837	3713	3648	3714	3765	3828
Iespējamais eksports palu laikā	5	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500
Nodrošinājums gada griezumā	6=(2+3-5)/1	142%	143%	144%	144%	145%	145%	143%	142%	142%	143%	143%

4. attēls. Prognozes par Latvijas elektroenerģijas pieprasījumu un iespējamajiem piegādes avotiem laika periodā no 2015. gada līdz 2025. gadam. Avots: Augstsprieguma Tīkls

Savukārt Latvija, kas atšķirībā no saviem kaimiņiem Baltijā vēsturiski bijusi ar izteiktu jaudu un izstrādātās elektrības deficītu, šajā periodā ir spējusi rekonstruēt savas elektrostacijas, padarot tās daudz efektīvākas. Pielietojot jaunākās pieejamās tehnoloģijas un palielinot elektrības ģenerācijas iespējas pie samazinātas siltuma slodzes efektīvā koģenerācijā, Latvija ir spējusi bāzes jaudas kopsummā gandrīz dubultot (4. att.).

Kopumā Baltijas valstu energoapgādes situāciju, tās drošību un cenu līmeni noteiks vairāki jau šobrīd vērojami tehniskie un ekonomiskie faktori:

- Skandināvijā un Baltijas valstīs strādājošās biržas *Nord Pool Spot* darbības principi paredz, ka elektrības tirgū cenu nosaka nevis lētākais, bet gan dārgākais piedāvājums, kas ir attiecīgā laika intervālā kvalificējies elektrības piegādēm.
- Ar Ziemeļu/Skandināvijas valstīm izbūvēto elektrisko pārvades tīklu savienojumu kapacitāte tikai daļēji sedz iekšzemes elektroenerģijas patēriņa slodzi (savienojumu kopējā kapacitāte ir 1700 megavatu (MW), slodze – ap 3500–4500 MW).
- Starpvalstu pārvades savienojumi attiecīgā tirdzniecības intervālā atbilstoši tirgus nosacījumiem var darboties dažādos virzienos.
- Ja “lētie piegādes avoti” nespēj pilnībā nodrošināt pieprasījumu un nav vienīgais piegādes “avots”, tirgus cenu nosaka citi augstāku cenu piedāvājoši tirgus dalībnieki (izņēmumi varētu būt nakts/brīvdienu slodžu “iekritumi”).
- Lietuvas situāciju, kad valsts aktīvajā dienas daļā ir atkarīga no ārvalstu piegādēm pat vairāk nekā 70-80% apmērā un jaudu deficīts bieži vien pārsniedz 1000-1300 MW, neatrisina arī pieejamais savienojums ar Zviedriju 700 MW apjomā, pat ja tur elektrība ir lētāka. Turklāt šīs Zviedrijas elektroenerģijas piegādes lielākajā daļā gadījumu aizplūst pa 500 MW savienojumu uz Poliju.
- Latvijas un Lietuvas tirgus zonā elektrības cenu dienas palielinātā pieprasījuma stundās nosaka vairāku faktoru kombinācija, kur galvenā ietekme ir kādam “vietējam”, vai “trešās puses” piegādātājam. Lielākajā daļā gadījumu tās ir Daugavas hidroelektrostacijas (DHES) ar jaudu 1500 MW palu periodā un Rīgas termoelektrocentrāles (RTEC) ar jaudu ap 1000 MW, kuru iespējamajiem izstrādes apjomiem un izmaksām ir spiesti pakārtoties arī citi, t.sk. “trešās puses” piegādātāji, pat tad, ja šīs stacijas nav kvalificējušās piegādēm.

- Latvijai nav pieejami savi tehniski un arī ekonomiski efektīvi primārie energoresursi elektroenerģijas izstrādei, kas spētu nodrošināt valsti ar tai nepieciešamo elektroenerģiju un jaudām.
- Enerģētiskā koksne, kas Latvijā ir pieejama relatīvi lielā apjomā, nevar būt risinājums elektroapgādes problēmām, jo tās izmantošana tehnoloģiski ir saistīta ar lielu siltuma un vienlaikus mazu elektrības izlaides apjomu (to ierobežo pieprasītā siltuma apjoms valstī), relatīvi dārgām investīcijām (3-5 reizes lielākām nekā gāzes jaudām), un arī augstām elektrības izmaksām.
- Iespējamo elektroenerģijas izstrādi ierobežo ne tik daudz enerģētiskās koksnes pieejamība, cik koģenerācijai (centralizētai siltuma apgādei) vēl neapgūtais, pieejamais siltuma potenciāls valstī, kas lielākajā daļā jau ir izsmelts.

Izdevies uzlabot arī drošību

Šajā gadā elektrības cenas Baltijā ir nedaudz zemākas kā iepriekš. Elektroenerģijas cenas faktiski ir dažādu faktoru mijiedarbības rezultāts, kurā savijās gan elektroenerģijas slodzes mainīgie lielumi, dažādu jaudu pieejamība, ūdens pietece Daugavā, starpvalstu savienojumu pieejamība, siltuma slodžu lielums koģenerācijas stacijām Rīgā (RTEC), gāzes cenas u.c.

Šajā visai dažādo faktoru "buķetē" vislielāko pienesumu ne tikai elektrības cenas samazinājumā (arī siltuma cena, kas ir zemākā Latvijā, arī Baltijā) dod tieši iespējas slogot koģenerācijas stacijas RTEC, noslodze koģenerācijas režīmā un arī pieejamās gāzes cenas lielums. To apstiprina vairāki notikumi pēdējo gadu laikā elektrības tirgū, kad ir bijušas pieejamas RTEC un DHES jaudas, bet nav bijis pieejams Zviedrijas Lietuvas pārvades savienojums *NordBalt*.

Lietderīgi būtu vērtēt, kāda situācija reģionā izveidotos, ja Latvijas enerģētiķi nebūtu veikuši Rīgas TEC rekonstrukciju, radot augsti efektīvas bāzes jaudas, kas spēj strādāt ar jaudām 1000 MW apmērā. Tas būtu radījis nelabvēlīgus scenārijus Latvijai, jo gan Lietuvas milzīgais elektrisko jaudu deficīts būtu reāls drauds elektroapgādei, gan Latvijai būtu bijis neiespējami pretoties elektrības cenas pieaugumam tirgū.

Arī situācijā, ja RTEC būtu rekonstruētas līdzīgi, kā to pašlaik ir iecerējuši Lietuvas enerģētikas uzņēmumi Viļņā un Kauņā, plānojot koģenerācijas staciju izbūvi kurināmās koksnes un atkritumu izmantošanai (Viļņā un Kauņā kopā ir paredzēta koģenerācijas staciju elektriskā jauda aptuveni 200-250 MW apmērā, bet Rīgā kopā vairāk kā 1000 MW), elektroapgāde valstī būtu kritiski apdraudēta, jo stabilu un drošu tās apgādi nenodrošinātu jaudas, kas būtu 4-5 reizes mazākas nekā pašlaik gāzes kombinētā cikla energoblokos koģenerācijā. Diemžēl, kā jau iepriekš tika minēts, tādas ir šo kurināmo un tehnoloģiju īpatnības, un tās nav iespējams ignorēt. Izmantojot mazkaloriju kurināmo ar tām īpašībām, kas ir kurināmai koksnei koģenerācijā, galvenokārt lielā daudzumā tiek izstrādāts siltums, nelielā daudzumā – elektrība. Šāda enerģētisko koksni izmantojošu koģenerācijas staciju būvniecība ir pieņemama situācijās, kad svarīga ir tikai siltumenerģijas izstrāde un nav jārisina elektroapgādes problēmas, ja elektriskās jaudas un nepieciešamo enerģijas izstrādi nodrošina citi avoti, kā, piemēram, Zviedrijā – kalnu HES ar lielām sezonālu regulēšanu nodrošinotām ūdenskrātuvēm un atomelektrostacijām (AES).

Gala patērētāju cenas būtiski ietekmē fiksētie maksājumi

Savukārt raksturojot cenu, ko par elektroenerģiju maksā gala lietotāji, ir jāmin kopējā elektrības cena, kas ietver ne tikai pašas elektrības kā “preces” iepirkumu, bet arī maksu par šīs “preces” piegādi, maksu par subsidētās elektrības iepirkumu jeb obligātā iepirkuma komponenti (OIK) un nodokļus. Latvijā katra no šīm komponentēm veido trīs pēc lieluma visai līdzīgas daļas. Analizējot atsevišķu komponentu un kopējo cenu, varam saskatīt gan objektīvus, gan arī nosacīti subjektīvus cenu pamatojošus apstākļus.

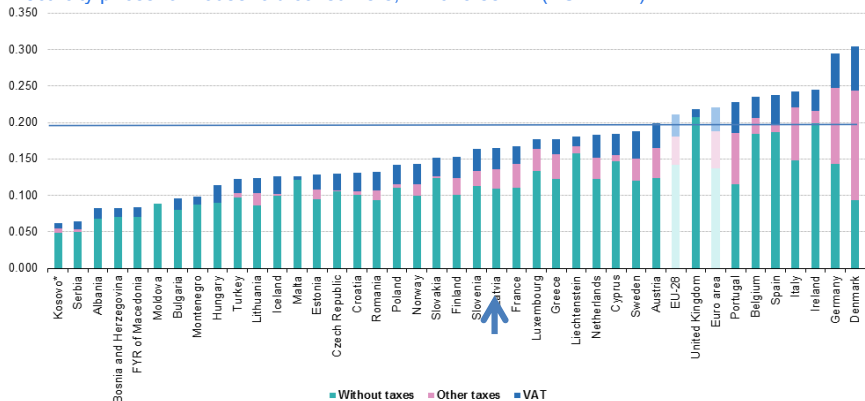
Droši vien ir nepareizi kritizēt enerģijas ražotājus Latvijā par elektroenerģijas cenu mūsu tirgū tikai tāpēc, ka valstī nav pieejami savi energoresursi efektīvai un lētai elektroenerģijas izstrādei (kā, piemēram, Igaunijā, Zviedrijā, Krievijā, Polijā) un tie ir jāimportē. Pārmetumi būtu pamatoti, ja importētos resursus izmantotu elektroenerģijas ģenerācijai ar zemu efektivitāti. Šādi vērtējot elektrības izstrādi Latvijas lielajās TEC, varam konstatēt, ka pēc rekonstrukcijas uzstādītie kombinētā cikla koģenerācijas (CCGT) energobloki ar visaugstāko efektivitāti (līdz 91%), kāda nav ne citviet Baltijā,

ne arī ES valstīs, un šo jaudu pieejamība samazinoši, ierobežojoši iedarbojas uz elektroenerģijas cenu tirgū ne tikai Latvijā, bet arī Lietuvā.

Ja importētos resursus būtu jāizmanto vecās, ekoloģiski nepiemērotās, nerekonstruētās, neefektīvās elektrostacijās, praktiski atstājot valsti bez savām stabilu, drošu elektroapgādi nodrošinošām jaudām, pilnīgi padarot valsts elektroapgādi atkarīgu no ārvalstu piegādēm, un valsti – mazspējīgu pretoties cenu ekspansijai elektrības tirgū –, tad gan būtu jāaktualizē jautājums par neizdarību.

Arī Latvijas elektrisko tīklu izmaksu augstajai cenai ir vismaz daļēji objektīvs iemesls. Latvijā tie ir, no vienas puses, relatīvi gari (kopā vairāk nekā 100 000 km), bet, no otras puses – ar visai zemu elektroenerģijas patēriņu. Šāda faktoru kombinācija, kas iespaido elektrisko tīklu īpatnējās izmaksas, elektroenerģijas piegādes cenu, ir objektīvs tīklu pakalpojumu sadārdzinošs faktors. Nemaz nerunājot par tādām valstīm kā Somija, Zviedrija, Norvēģija un Nīderlande, kur elektroenerģijas patēriņa blīvums ir daudzkārt lielāks, arī salīdzinot ar kaimiņiem Baltijā, atšķirība ir par sliktu Latvijai (piemēram, Igaunijā kopējais elektrības patēriņš uz iedzīvotāju ir vairāk kā 2 reizes lielāks nekā Latvijā). Šāda pakalpojuma cenu ietekmējoša situācija praktiski nav atkarīga no elektrotīkla un tā darbinieku neizdarības. To nosaka demogrāfiskā

Electricity prices for household consumers, in 2015 sem 2 (EUR kWh)

5. attēls. Latvijas un citu Eiropas Savienības valstu elektroenerģijas cenu salīdzinājums māsaimniecībām 2015. gada otrajā pusgadā (ieskaitot un neieskaitot nodokļus).

Avots: Eurostat

situācija, relatīvi zemā valsts apdzīvotība, visai ierobežotā ekonomiskā situācija, kas tālāk jau ietekmē arī elektroenerģijas patēriņu un cenu (5., 6. att.).

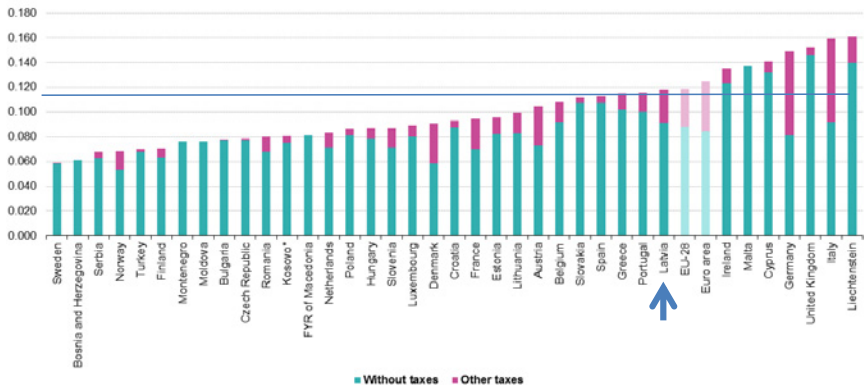
Jāmin, ka Latvijā vidējais kopējais patēriņš uz vienu iedzīvotāju ir aptuveni 3 tūkstoši kilovatstundu, bet iedzīvotāju sektorā ap 0,8 tūkstoši kilovatstundu gadā, bet Zviedrijā tikai iedzīvotāju sektorā – 5 tūkstoši kilovatstundu gadā, savukārt Somijā vidējais patēriņš uz vienu iedzīvotāju ir aptuveni 16 tūkstoši kilovatstundu gadā vai 5 reizes vairāk kā Latvijā.

Vienīgi elektrisko tīklu izmaksas ietekmējošais trešais faktors – nodokļi un OIK – objektīvi varēja būt ar mazāku slogu elektrības lietotājiem. Īpaši tas attiecas uz mūsu uzņēmumiem, kuriem jākonkurē starptautiskajos tirgos un kuri nodrošina ar darba vietām iedzīvotājus un maksā valstij nodokļus, un kam jārada labklājība valstī.

Cik atbilstoša tirgum ir kaimiņu rīcība?

Elektroenerģijas ražotāju rīcību mainīgajā elektrības tirgū varam redzēt un operatīvi izsekot interneta resursos pieejamā nepārtraukti mainīgajā informācijā (regulāri tiešsaistē sekojot informācijai vietnē www.nordpoolspot.com), taču arī veicot situāciju visaptverošu analīzi, varam labi saprast gan

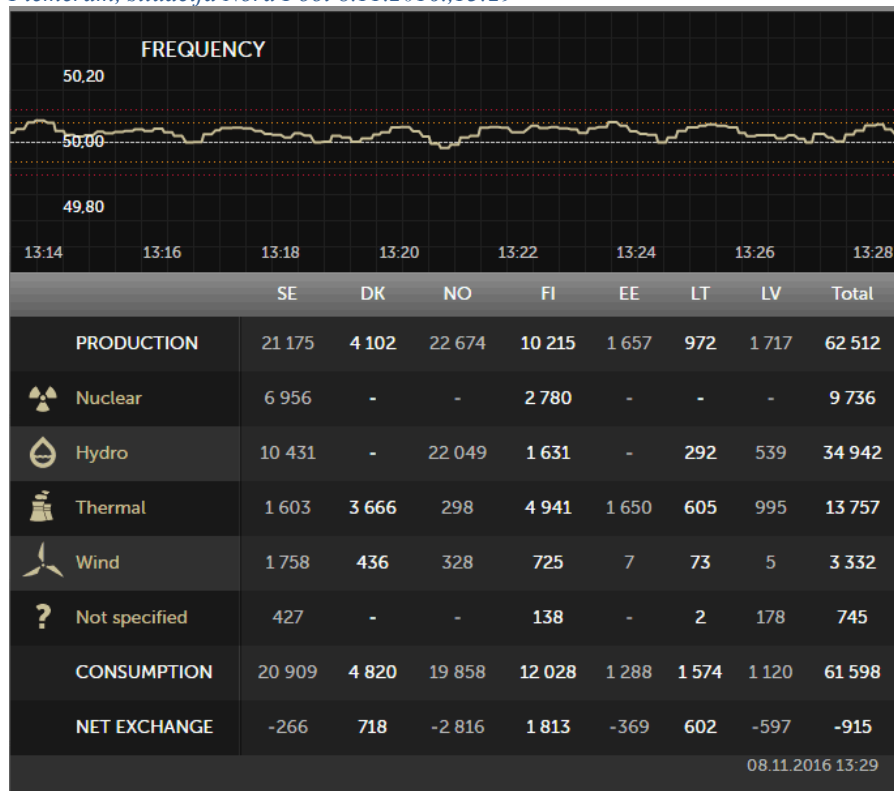
Electricity prices for industrial consumers, 2015s2 (EUR kWh)

6. attēls. Latvijas un citu Eiropas Savienības valstu elektroenerģijas cenu salīdzinājums rūpnieciskajiem patērētājiem 2015. gada otrajā pusgadā (ieskaitot un neieskaitot nodokļus). Avots: Eurostat

tirgus dalībnieku iespējas, gan rīcības modeļus. Atbilstošāk tirgus niansēm savu ģenerāciju ir izveidojušas Norvēģija un Zviedrija, kuru milzīgais hidro-staciju ātri reaģētspējīgo jaudu potenciāls ir savienots ar iespējām veikt šo staciju izstrādes sezonālu regulēšanu, pateicoties liela apjoma ūdenskrātuvēm Skandināvijas kalnos (divi vienā – gan “galotņu” slodžu segšana, gan darbs “bāzes režīmos”). Šis potenciāls, savienots ar vienu no zemākajām enerģijas izstrādes izmaksām bāzes AES (Zviedrijā un Somijā), un veiksmīgā kombinācijā ar pēdējos gados izbūvētām vēja elektrostaciju jaudām ir radījis elektroenerģijas apgādes “labklājību” šajās valstīs.

Piemēram, situācija Nord Pool 8.11.2016., 13:29

7. attēls. 2016. gada rudenim raksturīga situācija Ziemeļvalstu un Baltijas valstu elektroenerģijas tirgū. Starp tirgus dalībvalstīm Latvija 45. nedēļā bija viena no lielākajiem elektroenerģijas eksportētājiem. Avots: www.Statnett.no

Šķiet, visai vāji tirgus situācijām ir pielāgotas jaudas Dānijā un īpaši Igaunijā, kur ģenerācijas portfeli dominē gandrīz tikai ogļu/degakmens manevrēt mazspējīgās jaudas un vēja ģenerācija, kuras izstrādes/jaudas, kā zināms, ir atkarīgas no vēja ātruma (un pašas par sevi darbojas ļoti svārstīgi, neatkarīgi no elektrības tirgus).

Latvija, būdama daļa no šī Skandināvijas un Baltijas valstu pulciņa, un ņemot vērā tās enerģētisko situāciju (līdzenuma valsts, ierobežoti savas elektroenerģijas ģenerācijai izmantojamie energoresursi), ir izveidojusi visai veiksmīgu, ļoti dinamisku, tirgus konjunktūrai pielāgotu elektrisko jaudu portfeli (Daugavas HES, Rīgas TEC CCGT energobloki). Vienlaikus gan ir jāatzīmē izņēmums – mazie elektroenerģijas ražotāji, kuru jaudu “portfelis” (vairāk kā 400 mazās elektrostacijas ar kopējo jaudu zem 200 MW) pilnīgi nereaģē uz situāciju tirgū. Viņu jaudas netiek regulētas atbilstoši situācijai tirgū, un to izstrādātā elektrība Latvijas lietotājiem ir jāiepērk par cenu, kas bieži vien pārsniedz tirgus cenu pat 5-10 reizes (nakts stundās, brīvdienās).

Latvijā, atšķirībā no citām NP dalībvalstīm, pateicoties iespējai ģenerēt lielu daļu elektrības augsti efektīvā koģenerācijā, ir izveidojusies situācija, ka Latvijā elektrības tirgū cena bieži vien ir zemāka tieši ziemas lielāko siltuma slodžu periodos, kad pēc tirgus loģikas, kas darbojas citviet, pie paaugstināta “preces” pieprasījuma vajadzēja būt arī augstākai cenai. Latvijā ir atšķirīga situācija – vasarā pie zemāka elektroenerģijas pieprasījuma zemo siltuma slodžu, koģenerācijas iespēju dēļ cena pieaug vairāk, to importējot vai ģenerējot elektrību mazāk efektīvā kondensācijas režīmā (7. att.).

Energoresursu tirgū izšķirīgs jautājums – gāzes tirgus attīstība

Energoresursu tirgū Latvijā galvenokārt figurē naftas produkti, dabasgāze, enerģētiskā koksne. Šoreiz gribētu vairāk pievērsties dabasgāzei, kas Latvijas energobilancē ieņem visai būtisku vietu un tiek izmantota gan elektrības, gan siltuma izstrādei. Pēdējo gadu laikā daudz tiek diskutēts par šī energoresursa tirgus izveidi, piegādes ceļu diversifikāciju, apgādes drošumu, par to, kā un kas nosaka cenu, kā un kas šo cenu iespaido.

Lai novērtētu situāciju, būtu jāņem vērā vairāki apstākļi:

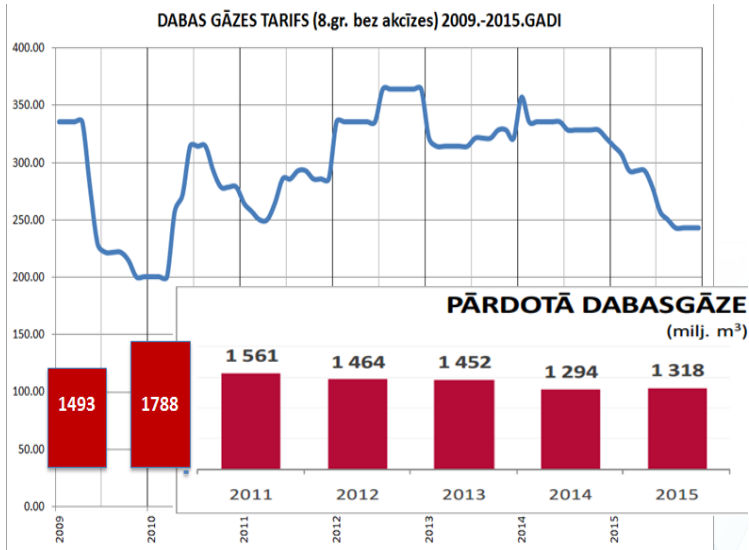
- Konkurenci dabasgāzei var radīt ne tikai alternatīvu dabasgāzes avotu un piegādes ceļu izveidošana, bet arī citu resursu piegādes elektrības un siltuma tirgos.

- Parasti sašķidrinātās dabasgāzes cenas ir augstākas nekā cauruļvadu gāzei, jo cauruļvadu gāzei nav nepieciešama sašķidrināšana un pēc tam arī gazifikācija, kas ir salīdzinoši dārgāk šim nolūkam papildus izbūvētas infrastruktūras dēļ un enerģētiski ar lielāku pavadošās enerģijas pašpatēriņu. Līdz ar to lielākajā daļā gadījumu cauruļvadu piegādes ir konkurētspējīgākas par sašķidrinātās gāzes piegādēm.
- Latvijā dabasgāzes energoresurs jau atrodas tirgus konkurences apstākļos ar citu energoresursu un citu tehnoloģiju starpniecību. Tās patēriņa lielums ir atkarīgs no tirgus konkurences cenas gan elektrības, gan arī siltuma tirgos.
- Elektrības izstrādei dabasgāze netiek izmantota Rīgas lielajās TEC (kuras ir galvenais gāzes patērētājs Latvijā), ja šī energoresursa izmaksas un no tā ražotās elektrības pašizmaksa ir augstāka nekā elektrība, kura ir nopērkama tirgū.
- Līdzīga situācija daudzviet ir arī siltumenerģijas izstrādē, kur dabasgāze zaudē savas pozīcijas, savu patēriņu konkurencē ar kurināmo koksnī u.c. energoresursiem.

To labi ilustrē dabasgāzes patēriņa statistika par dabasgāzes pieprasījumu iepriekšējos periodos. Protams, energoresursu patēriņu iespaido dažādi faktori, īpaši siltuma apgāde, klimatiskie apstākļi, veiktie energoefektivitātes pasākumi, bet veiktā analīze uzrāda, ka vislielāko iespaidu uz patēriņa izmaiņām ir atstājusi tieši šī energoresursa cena un konkurētspēja ar citiem energoresursiem (8. att.).

Gāzes piegādātājiem būtu svarīgi analizēt situāciju dabasgāzes tirgū un strādāt pie konkurētspējas palielināšanas, tādējādi pārorientējot dabasgāzes apgādi uz tirgus “konkurences sliekšņiem”.

Tas varētu ļaut šī resursa piegādes nozarei no “krītoša patēriņa” sistēmas kļūt par “stabilu” vai “augšupejošu” biznesa sistēmu, padarot to konkurētspējīgu enerģijas tirgos, īpaši vēl ņemot vērā Latvijas pozitīvā nozīmē atšķirīgos apstākļus – mūsu valstī ir visai apjomīga gāzes krātuve, kurā var akumulēt vasaras zemā patēriņa laikā piegādāto dabasgāzi, un kas gāzes piegādātājiem rada iespējas atslēgt gāzapgādes sistēmas ziemas palielinātā patēriņa piegādes gan reģionā, gan Krievijā, gan arī tranzītā uz Rietumeiropu, samazinot gan jaunu papildus investīciju apjomu gāzes ieguves/transporta sistēmās, gan ekspluatācijas izmaksas.

8. attēls. Dabasgāzes gāzes tarifa izmaiņas Latvijā un pārdotā apjoma izmaiņas laika periodā no 2009. gada līdz 2015. gadam. Avots: www.Lg.lv

Secinājumi: Latvijas perspektīvas nākotnē vērtēamas pozitīvi

Minētās tendences tirgū, kā arī reālie uzņēmumu darbības rezultāti pēdējo gadu laikā, bet it īpaši 2016. gadā, kopumā ļauj Latvijas konkurētspēju Baltijas un Skandināvijas valstu tirgū prognozēt kā salīdzinoši augstu un pozitīvāku nekā pārējām Baltijas valstīm. To lielā mērā ļauj apgalvot vairāki apstākļi – pirmkārt, Latvija šobrīd ir kļuvusi par valsti ar vismodernākajām elektroenerģijas ražotnēm Baltijas valstīs, un, otrkārt, Latvijai ir arī visdaudzveidīgākais elektroenerģijas ražošanas jaudu portfelis, kas tai garantēs arī augstu piegāžu drošību. Vienlaikus jāuzskaita arī vairāki citi nozīmīgi faktori, kas ietekmēs Latvijas enerģētikas sektora konkurētspēju nākotnē:

- Kopumā uzstādīto elektrisko jaudu potenciāls Baltijā būtiski samazinās, īpaši bāzes jaudu sektorā. Lietuvā 20 gadu periodā tas ir samazinājies piekārtīgi un jau ir pamudinājis Lietuvas enerģētikas ministru Roku Masjuli nākt klajā ar prognozi, ka jau pēc aptuveni 10 gadiem, pat ņemot vērā importa iespējas, valstī var pietrūkt

- elektroenerģijas, un jauni starpvalstu elektropārvades savienojumi pilnībā situāciju neatrisinās.
- *NordBalt* 700 MW kabeļa loma elektroenerģijas cenas mazināšanā bieži vien tiek pārvērtēta, pārspilēta, un tas nozīmē, ka lielā mērā cenas Baltijas valstīs joprojām diktēs vietējais piedāvājums un pieprasījums.
 - Ļoti lielu un neprognozējamu daļu *NordBalt* kabeļa iespēju Lietuvas lielās energoatkarības mazināšanā paņem Lietuvas-Polijas jaunais 500 MW savienojums, atstājot Lietuvai ap 200 MW, kas neatrisina tās lielo jaudu deficītu (1000–1300 MW), un tādējādi var pamatoti apgalvot, ka uz Baltijas valstu elektrības tirgu būtisku iespaidu atstās arī Polijas tirgus.
 - Elektroenerģijas cenas Latvijā un arī Lietuvā galvenokārt noteiks un ierobežos Rīgas TEC ar 1000 MW jaudu un iespēju darboties koģenerācijas režīmā, un tas nozīmē, ka būtiska ietekme uz elektrības cenām būs dabasgāzes tirgus attīstībai un konkurencei tajā.
 - EUROSTAT apkopotie dati liecina, ka gala lietotājiem Latvijā piegādātās elektroenerģijas izmaksas ir zemākas nekā vidēji Eiropas Savienības valstīs, bet augstākas nekā kaimiņiem, kas zināmā mērā ierobežo iekšējā elektroenerģijas tirgus izaugsmes iespējas. Nedaudz augstākās cenas Latvijā ir saistītas ar vietējo energoresursu mazu pieejamību efektīvai, lētai elektroenerģijas izstrādei, relatīvi mazu enerģijas patēriņa blīvumu valstī (garas līnijas, izklieģts, mazs patēriņš) un relatīvi augstu nodokļu lielumu (ieskaitot OIK), kurus diemžēl īsā termiņā Latvijai būs grūti ietekmēt.
 - Elektroenerģijas cenu Igaunijā galvenokārt noteiks Narvas degakmens staciju darbības apjomi, cenu līmenis Somijas tirgū, kā arī piegādes no Somijas vai uz to.
 - Elektroenerģijas cena Lietuvā, pateicoties jaudīgiem pārvades tīkla savienojumiem ar Latviju, šobrīd ir praktiski identiska cenai Latvijā, un tāda saglabāsies arī nākotnē. Tās lielumu visbiežāk nosaka Latvijas elektrostaciju pieejamība (Daugavas hidroelektrostacijas, Rīgas TEC). Savukārt gala patērētājiem Lietuvā tā būs zemāka, pateicoties mazākiem nodokļiem un zemākām elektrotīklu relatīvajām izmaksām.
 - Dabasgāzes piegādes jau darbojas tirgus konkurences apstākļos, un tās patēriņš galvenokārt ir atkarīgs no spējas konkurēt ar citiem energoresursiem elektrības un siltuma tirgos.

- Nodrošinot dabasgāzes cenu konkurētspēju, Latvijā iespējams būtiski palielināt gāzes izmantojumu un Latvijas stratēģiski nozīmīgā infrastruktūras objekta – Inčukalna pazemes gāzes krātuves – noslogojumu. Tas sinerģētiski ļautu panākt arī zemākas gāzes un elektroenerģijas cenas un paaugstinātu valsts konkurētspēju starptautiskajos tirgos.

Baltijas valstu vienotība enerģētikā – vēlamais vai jau esošais?

Gunārs Valdmanis,

Latvijas Radio, speciāli “Latvijas intereses Eiropas Savienībā”

Nosacīti var teikt, ka Baltijas valstu sadarbība energoapgādes jomā ir pat senāka nekā Eiropas Enerģētikas savienība, jo jau PSRS laikā Baltijas valstu elektroenerģijas un gāzes sistēmas tika būvētas kā vienotas, savstarpēji cieši saistītas sistēmas sastāvdaļas, un cieša sadarbība bija ne tikai iespēja, bet arī izteikta nepieciešamība jaunizveidotajām valstīm. To noteica apstākļi, ka, atgūstot neatkarību, Latvijai trūka nepieciešamo elektroenerģijas ražošanas jaudu, savukārt abām kaimiņvalstīm nozīmīgs bija Latvijā esošais energosistēmas dispečervadības centrs un Daugavas hidroelektrostaciju nodrošinātās avārijas jaudas. Tiesa, pakāpeniski ciešā sadarbība saruka, un, piemēram, 2006. gadā kopuzņēmums “DC Baltija”, kurš nodrošināja Baltijas valstu energosistēmas vienotu vadību, tika likvidēts¹, un tā funkcijas pārņēma nacionālie energosistēmu operatori. Tiesa, tieši tajā gadā Baltijas valstīm vienlaikus izdevās īstenot arī savu līdz šim apjomīgāko, nozīmīgāko un arī pagaidām vienīgo kopīgo enerģētikas projektu – zemūdens elektropārvades kabeli “Estlink-1”, kurš kļuva par pirmo Baltijas valstu enerģētikas infrastruktūras savienojumu ar Eiropas Savienības valstīm.² Tomēr vai šobrīd joprojām enerģētikas jomā ir pamats runāt par Baltijas valstu vienotību, un vai Eiropas Enerģētikas savienība šo situāciju uzlabos?

¹ Latvijas pārvades sistēmas operatora (PSO) AS “Augstsprieguma tīkls” (AST) attīstība, sākot no dibināšanas līdz mūsdienām. Izgūts no: http://ast.lv/lat/par_ast/par_mums/vesture/ (01.10.2016)

² Atklāts Baltijas valstis un Ziemeļu valstis savienojošais elektrokabelis “Estlink”. Izgūts no: http://www.latvenergo.lv/portal/page/portal/Latvian/st.latvenergo/st_latvenergo_lv_old/st_par_sadali/Informacija_presei_1?a=view&tid=768 (01.10.2016)

Tirgus intereses kavē vienotu politiku

Distancēšanās enerģētikas politikā Baltijas valstu vidū aizvien spilgtāk sāka iezīmēties kopš 2010. gada, kad tika slēgts viens no reģiona nozīmīgākajiem elektroenerģijas apgādes avotiem – Ignalinas atomelektrostacija –, un Igaunijai izdevās panākt būtisku progresu, integrējoties Ziemeļvalstu elektroenerģijas tirgū un pievienojoties elektroenerģijas biržai *Nord Pool Spot*. Lai gan Baltijas valstu kopējais elektroenerģijas deficīts pēc 2010. gada izrādījās mazāks, nekā iepriekš prognozēts, Lietuvas un Latvijas ražotāji elektrības tirgū vairākus gadus, līdz pat 2014. gadam, izrādījās salīdzinoši nekonkurētspējīgi, ar to izraisot cenu kāpumu visā Baltijas reģionā un aizkaitinot Igauniju, kura kaimiņvalstīm pārmeta bezatbildīgu rīcību vai pat ļaunprātīgu vienošanos.³

Tiesa, arī no Latvijas viedokļa iemeslu pārmetumiem kaimiņvalstīm netrūka – Latvija savas apjomīgākās investīcijas elektrības ražošanā īstenoja, rēķinoties ar to, ka Igaunija jau drīzumā pārtrauks savu novecojušo elektrības jaudu izmantošanu, un uzsāks to pakāpenisku aizstāšanu, tādā veidā uzlabojot Latvijas jaunuzbūvēto ražotņu konkurētspēju. Tomēr Igaunijai ir izdevies panākt vienošanos ar Eiropas Savienību, kas novecojušās, bet lētās ražošanas jaudas ļauj saglabāt, tādējādi laupot konkurētspēju Latvijas un Lietuvas jaunuzbūvētajām ražotnēm. Savukārt no Latvijas puses Lietuvai neformāli vairākkārt ir izskanējuši pārmetumi par to, ka kaimiņvalsts neizmanto sev pieejamos elektroenerģijas ražošanas avotus arī tādos apstākļos, kad to izmantošana ir rentabla, tādā veidā veicinot salīdzinoši augstu cenu un augsta elektrības deficīta saglabāšanos reģionā.

Sašķeltību Baltijas valstu enerģētikas politikā spilgti raksturo arī pieejas, kādu katra no valstīm ir izvēlējusies elektroenerģijas tirgus liberalizācijā – gan valstu noteiktie termiņi tirgus atvēršanai, gan arī veidi, kā tas ticis darīts, kopumā ir pretnostatījuši Baltijas valstu intereses. Latvijai, kura elektrības tirgu konkurencei visiem patērētājiem atvēra otrā no Baltijas valstīm, nācās uzklaušīt ne mazumu kritikas no Igaunijas par to, ka tirgus atvēršana ir notikusi, rūpējoties galvenokārt par agrākā monopolista “Latvenergo” interesēm, jo elektrības tirgotājiem ir izvirzītas pārāk stingras

³ Igaunija vairo Latviju un Lietuvu elektrības cenu pieaugumā “Nord Pool Spot” biržā, Nra.lv, 26.06.2013. Izgūts no: <http://nra.lv/latvija/97472-igaunija-vaino-latviju-un-lietuvu-elekrības-cenu-pieauguma-nord-pool-spot-birza.htm>

un nelietderīgas investīcijas, kuras ierobežos jaunu tirgus dalībnieku iesaistīšanos tirgū.⁴

Savukārt Lietuvas pieņemtais lēmums faktiski atlikt tirgus atvēršanu uz šobrīd nenoteiktu laiku un turpināt māsaimniecībām nodrošināt regulētu elektroenerģijas cenu ir izraisījis vērā ņemamu neapmierinātību daļā Latvijas iedzīvotāju, kuri uzskata, ka Latvijai būtu vajadzējis rīkoties līdzīgi kā Lietuvai un turpināt subsidēt elektrības cenas.

Nākotnes intereses pagaidām netuvina

Arī vērtējot iespējamo Baltijas valstu vienotību enerģētikas politikā nākotnē, jāmin vairāki objektīvi apstākļi, kuri Baltijas valstu tuvināšanos enerģētikas jomā būtiski kavēs. Ņemot vērā Igaunijā pēdējo gadu laikā vērojamo straujo dabasgāzes patēriņa kritumu (2015. gadā tas ir krities līdz aptuveni trešdaļai no Latvijas patēriņa, t.i., 382 miljoniem kubikmetru), ir prognozējams, ka Igaunijai, atšķirībā no abām pārējām Baltijas valstīm, ievērojami zemāku prioritāti ieņems enerģētikas politikas jautājumi, kas skar dabasgāzes tirgus un jaunas infrastruktūras attīstību. Savukārt par prioritāru jautājumu Igaunijai, visdrīzāk, var kļūt izšķiršanās par valsts ekonomikā nozīmīgākā vietējā energoresursa – degakmens – izmantošanu nākotnē. Vairāki eksperti Igaunijā vēl pirms dažiem gadiem izteica šaubas, vai Igaunijai ir lietderīgi turpināt izmantot degakmeni kā izejvielu elektroenerģijas ražošanai, un izskanēja aicinājumi resursu galvenokārt izmantot, piemēram, ķīmijas rūpniecībā. Pēdējo gadu laikā Igaunijas enerģētikas nozares eksperti aizvien biežāk aizstāv ideju, ka degakmenim tomēr būtu jā saglabā sava loma valsts energoapgādē, tiesa, atšķirīgā veidā, nekā līdz šim – tehnoloģiju attīstība nodrošina to, ka Igaunija degakmeni, pirmkārt, var izmantot kā izejvielu degslānekļa eļļas un degslānekļa gāzes ieguvei, savukārt elektroenerģija šajā ražošanas procesā kļūtu par blakusproduktu. Kā uzsver Igaunijas energokompānijas *Eesti Energia* valdes loceklis Margus Vals, šāda pieeja Igaunijai ļauj risināt vienu no lielākajām ar tās enerģētikas sektoru saistītajām problēmām – augsto piesārņojuma līmeni no degakmens industrijas –, kā arī ievērojami uzlabo degakmens ekonomisko izdevīgumu.

⁴ Citu elektrības pārdevēju izvēlēties tikai katrs simtais; D. Skreija, La.lv, 21.03.2016. Izgūts no: <http://www.la.lv/citu-pardeveju-izvelejiem-tikai-katrs-simtais/hidehead/>

Tomēr šāda attīstības stratēģija nosaka to, ka, visticamāk, Igaunijas enerģētikas industrijai tuvākajos gados nāksies veikt apjomīgas, vairākos miljardos eiro mērāmas investīcijas.

Būtiski atšķirīga situācija ir Latvijai, kura starp Baltijas valstīm izceļas ar modernākajām un videi draudzīgākajām elektroenerģijas ražotnēm, bet arī ar salīdzinoši augstāko enerģijas cenu slogu patērētājiem. Latvijai, atšķirībā no tās kaimiņvalstīm, vairs nav nepieciešamas būtiskas investīcijas ne elektrības ražošanā, ne arī dabasgāzes sistēmā, tomēr par nopietnu problēmu valstī kļūst aizvien pieaugošās enerģētikas infrastruktūras izmaksas. Būtisks iemesls infrastruktūras izmaksu pieaugumam ir pēdējos gados stagnējošais elektroenerģijas un dabasgāzes patēriņš valstī, ko ir veicinājusi salīdzinoši gausa rūpniecības attīstība un negatīvas demogrāfijas tendences. Tāpēc ir paredzams, ka nākamajos gados par vienu no enerģētikas politikas veidotāju prioritātēm Latvijā kļūs centieni piesaistīt valsts ekonomikai jaunus, apjomīgus energoresursu patērētājus, kā arī centieni nostiprināt Latvijas kā enerģijas ražotājas konkurētspēju. Lai gan politikas veidotāji jau ir uzsākuši darbu pie reformām, kurām nākamajos gados vajadzētu veicināt kopējo elektroenerģijas patēriņa apjoma pieaugumu, bažas izraisa fakts, ka joprojām nav skaidri formulēta valsts politika par dabasgāzes sektora nākotni – kā norāda Inčukalna pazemes gāzes krātuves vadītājs Ivars Ščerbickis, arī nākotnē veicinot dabasgāzes patēriņa samazināšanos, Latvija riskē ar iespēju, ka esošās dabasgāzes infrastruktūras izmaksas būtiski pieaugs, sadārdzinot arī, piemēram, elektroenerģijas ražošanas izmaksas, un uzliekot vēl lielāku nastu apstrādes rūpniecības uzņēmumiem, kuri ražošanā izmanto dabasgāzi. Tāpēc no šī viedokļa viena no Latvijas prioritātēm reģionālā līmenī ir attīstīts un efektīvs dabasgāzes tirgus, kas, pirmkārt, spētu nodrošināt pēc iespējas izdevīgākas dabasgāzes cenas Latvijas patērētājiem, un, otrkārt, nodrošinātu arī ārvalstu pieprasījumu pēc Latvijas dabasgāzes infrastruktūras pakalpojumiem – dabasgāzes pārvades un uzglabāšanas.

Savukārt Lietuvai, atšķirībā no Igaunijas un Latvijas, nav skaidri formulētu interešu elektroenerģijas sektorā, bet ir nozīmīga loma reģiona dabasgāzes sektora nākotnes attīstībā. Elektroenerģijas sektorā šobrīd Lietuva ir visnelabvēlīgākajā situācijā no visām Baltijas valstīm, jo valsts ražošanas jaudas ir nepietiekamas pieprasījuma nodrošināšanai, un būtiska daļa no tām ir tehniski novecojušas un nekonkurētspējīgas. Šī iemesla dēļ, kā prognozē

Lietuvas enerģētikas ministrs Roks Masulis⁵, nākamo desmit gadu laikā Lietuvai nāksies sākt domāt par jaunu elektrības ražošanas jaudu attīstīšanu, jo prognozes liecina, ka elektroenerģijas importa iespējas nākotnē var izrādīties nepietiekamas pieprasījuma nodrošināšanai. Tomēr nepieciešamo investīciju veikšanu apgrūtina šobrīd vērojamā cenu konkurence gan no Skandināvijas tirgus, gan arī pārējām Baltijas valstīm, kā arī apstākļi, ka jau ilgu laiku viena no Lietuvas politiku prioritātēm ir censties nodrošināt pēc iespējas zemākus tarifus patērētājiem, it īpaši – mājāsaimniecību sektorā. Savukārt dabasgāzes sektorā Lietuvas politiķi, lielā mērā pateicoties iepriekš veiktajām apjomīgajām investīcijām sašķidrinātās dabasgāzes terminālī Klaipēdā, valsts intereses ir formulējuši ievērojami precīzāk, un ir izvirzīts skaidrs mērķis – pirmkārt, nepieļaut būtisku valsts kopējā dabasgāzes patēriņa tālāku samazinājumu, un, otrkārt, nostiprināt savu kā reģionālas nozīmes dabasgāzes tranzīta valsts lomu.

Līdz ar to var secināt, ka enerģētikas politikā Latvijas intereses konkurē ar Igaunijas interesēm jautājumos, kas skar elektroenerģētikas nozari, un ar Lietuvu jautājumos, kuri skar dabasgāzes sektoru. Savukārt Lietuvai un Igaunijai savstarpēji konkurējošu interešu enerģētikas sektorā nav.

Vienojošās – drošības intereses

Tomēr vienlaikus būtu pārsteidzīgi secināt, ka Baltijas valstu vienotība enerģētikas politikā būtu neiespējama, un varam identificēt vairākas iespējamās sadarbības jomas, kurās, lielā mērā pateicoties arī Eiropas Enerģētikas savienības iniciatīvai, Baltijas valstis, visticamāk, spēs vienoties par vienotu politiku. Galvenokārt tie ir jautājumi, kas ir saistīti ar Baltijas valstu enerģētiskās drošības un neatkarības no Krievijas energoresursu piegādēm nostiprināšanu. Nozīmīgākais un arī finansiāli apjomīgākais Baltijas valstu kopējo interešu projekts turpmāko desmit gadu laikā noteikti būs to iecerētā integrācija Eiropas Savienības elektroenerģijas sistēmā, kura vienlaikus ļaus Baltijas valstīm arī pārtraukt sinhronu darbību ar Krievijas elektroenerģijas sistēmu. Enerģētikas savienības iniciatīva šī projekta realizācijā var spēlēt izšķirošu lomu, jo zināmā mērā sola iespējamu Eiropas Savienības finansiālu

⁵ Rokas Masiulis: po dešimtmečio Lietuvoje trūks elektros, 15min.lt, 18.10.2016. Izgūts no: <http://www.15min.lt/verslas/naujiena/energetika/rokas-masiulis-po-desimtmečio-lietuvoje-truks-elektros-664-698841>

un arī ārpolitisku un tiesisku atbalstu projektam. Šajā projektā iespēja piesaistīt Eiropas Savienības finansiālo atbalstu ir nozīmīga, ņemot vērā apstākli, ka, atbilstoši ekspertu aplēsēm, projekta ekonomiskie ieguvumi var nebūt pietiekami, lai segtu tā apjomīgās izmaksas.⁶

Par otru Baltijas valstis vienojošo jautājumu var kļūt topošā atomelektrostacija Baltkrievijā, kura ir izpelnījies īpaši asu kritiku tieši no Lietuvas. Lai gan topošā elektrostacija galvenokārt skar tieši Lietuvas intereses, ņemot vērā tās ģeogrāfisko novietojumu, tā ir pietiekami nozīmīga arī no abu pārējo Baltijas valstu kodoldrošības interešu viedokļa. Turklāt ne mazāk būtisks ir arī jautājums par iespējamo šīs elektrostacijas radīto konkurenci Baltijas valstu tirgū – lai gan Baltkrievija oficiāli līdz šim ir norādījusi, ka atomelektrostacija tiek būvēta galvenokārt tās vietējā patēriņa nodrošināšanai, Lietuvas ekspertu vidū ir lielas bažas par to, ka daļu no elektrostacijas saražotās elektroenerģijas ir plānots eksportēt arī uz Baltijas valstu tirgu. Šāda Baltkrievijas rīcība būtu būtisks drauds Baltijas valstu elektrības ražotāju, it īpaši Lietuvas ražotāju konkurētspējai, un potenciāli padarītu neiespējamu jebkādas būtiskas investīcijas ražotnēs Baltijas valstīs. Tiesa, Baltijas valstu iespējas šajā gadījumā aizstāvēt savas ekonomiskās intereses ir cieši saistītas ar jau iepriekš minēto projektu, kas paredz Baltijas valstu integrāciju Eiropas valstu elektroenerģijas sistēmā, jo Baltkrievijas atomelektrostacijas saražotās elektrības nonākšanu Baltijas valstu tirgos ir iespējams nodrošināt, likvidējot vai pārveidojot esošos elektropārvades savienojumus ar Baltkrieviju, vai arī būtiski ierobežojot to tehnisko jaudu.

⁶ Kopsavilkums par projektu “Priekšizpēte par starpsavienojumu variantiem, lai integrētu Baltijas valstis ES iekšējā elektroenerģijas tirgū”, Augstsprieguma Tīkls, 2014. Izgūts no: http://www.ast.lv/files/ast_files/files/documents/sinhr.petijuma_kopsavilkums.pdf

Latvijas enerģijas ražotāji apņēmības pilni pielāgoties jauniem apstākļiem tirgū un regulējumā

Āris Žīgurs,

AS "Latvenergo" valdes priekšsēdētājs

Publiskās diskusijās nereti izskan viedokļi par to, ka Latvijas enerģētikas sektorā iepriekšējo gadu laikā ir pieļauti daudzi šķietami kļūdaini lēmumi, un ka Latvijai būs jāsamierinās, ka atvērta Eiropas Savienības tirgus apstākļos vismaz būtiska daļa Latvijas enerģētikas sektora savu konkurētspēju varētu zaudēt. Rodas pamatots jautājums – vai tiešām Latvijas enerģētikas sektora uzņēmumi tiešām nav gatavi pielāgoties notiekošajām politikas un tirgus pārmaiņām? Mūsaprāt – nē, jo mūsu attīstības un darbības stratēģija nākamajiem 6 gadiem, periodam no 2017. gada līdz 2022. gadam, lielā mērā sakrīt ar daudziem principiem, kurus paredz Eiropas Enerģētikas savienības iniciatīva un arī šobrīd vērojamās enerģijas tirgus attīstības tendences. Nav pamata apšaubīt, ka tirgus, tehnoloģiju un politikas principu izmaiņām seko arī daudzi citi Latvijas enerģijas tirgus dalībnieki, tāpēc uzskatām, ka ilgākā termiņā Latvija Eiropas Enerģētikas savienībai būs sagatavojusies pietiekami labi. Tas ir arī vērtējams kā visai loģisks attīstības scenārijs, jo ir svarīgi uzsvērt, ka liela daļa no Enerģētikas savienības iecerētajiem darbības principiem – piemēram, enerģijas tirgu ciešāka integrācija reģionu un valstu līmenī, pieaugošs atjaunojamo enerģijas resursu īpatsvars enerģijas bilancē, aktīvāka un atbildīgāka patērētāju līdzdalība tirgū, energoefektivitātes augošā loma enerģijas tirgū – ir cieši saistīti ar jau šobrīd tirgū vērojamām attīstības tendencēm, kurām ar lielu rūpību ikdienā seko un uz kurām reaģē enerģētikas nozares profesionāļi.

Iespēja jaunus tirgos

Nozares izmaiņas ir būtiskas arī Latvijas tautsaimniecībai – izvērstas tirgus iespējas ir pavēruši starpsavienojumi, ikdienas elektrības patēriņš ietver viedos pakalpojumus, tiek atvērti plašāki enerģijas tirgi. Veidojas dinamiska nozares vide, kuras iespēju izmantošana ir “Latvenergo” darbības stratēģijas 2017.-2022. gadam pamatā. Ja viens no būtiskākajiem “Latvenergo” attīstības virzieniem iepriekšējos gados bija savu pozīciju nostiprināšana Baltijas mērogā, tad šobrīd mēs par savu mērķi esam noteikuši jaunus tirgus – gan no piedāvāto produktu viedokļa, gan, iespējams, arī no ģeogrāfiskā pārklājuma viedokļa.

Viens no pirmajiem šādiem attīstības soļiem ir darbības uzsākšana kā dabasgāzes tirgotājam, kas, ņemot vērā jau drīzumā gaidāmo dabasgāzes tirgus atvēršanu Baltijā, kā arī šī tirgus ekonomiskās perspektīvas, ir vērtējams kā loģisks solis, kas var nostiprināt “Latvenergo” un Latvijas ietekmi reģiona enerģijas tirgū. Lai gan pēdējo gadu laikā dabasgāzes tirgū esam vērojuši lejupslīdes tendenci, ir svarīgi atcerēties, ka dabasgāzes tirgus, pārrēķinot to enerģijas vienībās, megavatstundās, gan Latvijā, gan Baltijas valstīs joprojām ir pietiekami liels un būtiski pārsniedz, piemēram, elektroenerģijas tirgus apjomu. Rēķināties arī ar to, ka elektroenerģijas tirgotāji, ienākot dabasgāzes tirgū, bauda arī zināmas priekšrocības, ko tiem nodrošina jau vēsturiski plašs klientu loks, attīstīta klientu apkalpošanas infrastruktūra un arī jau līdz šim gūtā darbības pieredze konkurencei atvērta tirgus apstākļos. Būtiskas perspektīvas šajā tirgū saistām arī ar to, ka Baltijas valstīs, bet it īpaši Lietuvā un Igaunijā, jau ir salīdzinoši labi attīstīta dabasgāzes infrastruktūra, turklāt Latvijas dabasgāzes infrastruktūra, konkrēti – Inčukalna dabasgāzes pazemes krātuve, aktīviem tirgus dalībniekiem ar pietiekami lieliem finanšu resursiem var pavērt arī iespējas izmantot savu klientu labā dabasgāzes tirgus sezonālās cenu svārstības.

Ne mazāk nozīmīga uzņēmumam nākotnē būs arī darbība salīdzinoši jaunā tirgus segmentā – energoefektivitātes jomā. Tirgus attīstības tendences Eiropā liecina, ka atbildīgiem patērētājiem, kuri vēlēties enerģiju lietot no vides aizsardzības un ekonomisko apsvērumu viedokļa atbildīgā veidā, jau drīzumā ir izredzes kļūt par ietekmīgu enerģijas tirgu ietekmējošu faktoru. Tomēr ne vienmēr patērētājiem ir pietiekami daudz laika un tehnisko zināšanu, lai ar saviem spēkiem savu enerģijas patēriņu padarītu efektīvāku,

tāpēc dalīšanās ar savu tehnisko kompetenci, pieredzi un energoefektivitātes pasākumu rezultātā gūto ekonomisko labumu ir jauna, sociāli atbildīga biznesa iespēja enerģijas ražotājiem un tirgotājiem. Uzskatām, ka “Latv-energo” būtiskas priekšrocības šajā uzņēmējdarbības segmentā var nodrošināt mūsu līdzšinējā pieredze, jau pirms vairākiem gadiem izveidojot un attīstot īpašu struktūrvienību – Energoefektivitātes centru, kura mērķis ir izglītēt un konsultēt patērētājus.

Papildus tam – uzņēmums, balstoties uz jau līdz šim gūto darba pieredzi atvērtā tirgū Baltijas valstīs, ir gatavs nopietni apsvērt iespēju sākt darbību kā tirgotājam arī Ziemeļvalstīs. Neskatoties uz to, ka Ziemeļvalstu enerģijas tirgos jau vēsturiski ir vērojama visai asa konkurence, reģiona enerģijas tirgus ir vērtējams kā ekonomiski pievilcīgs, jo tam ir raksturīga būtiski augstāka enerģijas patēriņa intensitāte nekā Baltijas valstīs, turklāt nākotnē ir jārēķinās arī ar iespējamu pieprasījuma pieaugumu pēc “zaļiem” enerģijas produktiem jeb tirgotāja piedāvājumu, kuru veido videi maksimāli draudzīgā veidā vai arī no atjaunojamajiem energoresursiem ražota enerģija.

Būtisks un perspektīvs nākotnes darbības segments ir arī enerģijas veidu aizstāšanas projektu sekmēšana – Eiropas Savienības enerģētikas nozares amatpersonu un arī nozares ekspertu prognozes liecina, ka, lai veicinātu Eiropas Savienības klimata un energoefektivitātes politikā izvirzīto mērķu sasniegšanu, neizbēgams attīstības solis būs atteikšanās no piesārņojošākiem enerģijas resursiem un ieguves veidiem par labu elektroenerģijai.

Latvijas apstākļos potenciālu elektroenerģijas īpatsvara pieaugumam saskatām elektromobilitātes projektos. Iespējams, šajā stratēģijas periodā lielas pārmaiņas transporta patērētās enerģijas struktūrā vēl nebūs jūtamas, taču visai droši tā būs transporta attīstības paradigma nākamajā desmitgadē, un mums jābūt gataviem šīm izmaiņām. Otrs enerģijas gala patēriņa segments, kur elektroenerģijas pielietojums varētu kļūt plašāks un tā aizstātu citus enerģijas veidus, ir mājsaimniecības. Esam pārliecināti, ka šāda attīstības tendence ilgtermiņā būs labvēlīga ne tikai konkrētajiem enerģijas lietotājiem, bet visai Latvijas sabiedrībai, jo pakāpeniski ļaus atteikties no tehniski novecojušām un neekonomiskām ierīcēm, kā arī uzlabos esošās elektroenerģijas infrastruktūras izmantošanas efektivitāti.

Ražošanā nepieciešamā bāze jau radīta

Par spīti sabiedrībā nereti izskanošam viedoklim, ka Latvija, cenšoties veicināt sava enerģijas tirgus konkurētspēju un energoapgādes drošību, atpalikusi no kaimiņvalstīm Lietuvas un Igaunijas, objektīvi fakti un statistika liecina ko gluži pretēju. Kopš 2016. gada sākuma, kad Latvija un Lietuva ieguva jaunus starpvalstu savienojumus ar Poliju un Zviedriju, Latvijas elektroenerģijas ražošanas konkurētspēja, pateicoties gan Skandināvijas tirgū vērojamajām cenu svārstībām, gan arī dabasgāzes cenu kritumam, ir tikai augusi un ļāvusi “Latvenergo” par konkurētspējīgu cenu saražot vairāk elektroenerģijas nekā iepriekšējos gados, kā arī nodrošināt vēsturiski līdz šim nepieredzētu situāciju energoapgādē – iespēju vajadzības gadījumā ar vietējo ražošanu pilnībā segt visu Latvijas elektroenerģijas patēriņu, kā arī piemērotos tirgus apstākļos eksportēt elektroenerģiju.

Lielā mērā tas ir bijis iespējams tāpēc, ka Latvijā ir daudzveidīgs, augsti diversificēts elektroenerģijas ražošanas jaudu portfelis, un, atkarībā no dabas apstākļiem un elektroenerģijas tirgus situācijas Latvijas apgādei var tikt izmantotas gan hidroelektrostacijas, gan arī Rīgas termoelektrostacijas. Papildus tām vērā ņemamu pieprasījuma apjomu – robežās no 15 līdz 25 procentiem – sedz arī citiem Latvijas ražotājiem piederošo mazo elektrostaciju darbība. Lai gan nereti Latvija saņem pārmetumus par to, ka atjaunojamās enerģijas nozare valstī attīstītās gausāk nekā Lietuvā un Igaunijā, ikdienas statistika liecina par pretēju tendenci – tieši Latvijā mazo ražotāju īpatsvars valsts energoapgādē ir visaugstākais. Tomēr ne mazāk būtisks apstāklis, kas Latvijas enerģijas ražotāju ilgtermiņa konkurētspējas perspektīvas ļauj vērtēt samērā pozitīvi, ir fakts, ka pretstatā kaimiņvalstīm Lietuvai un Igaunijai Latvijā praktiski visās lielākajās elektroenerģijas ražotnēs jau ir noslēgusies vai arī ir uzsākta un drīzumā noslēgsies rekonstrukcija, un arī lielākā daļa mazo enerģijas ražotņu ir modernas.

Atbilstoši mūsu attīstības plānam būtiskākais mūsu ieguldījums ražošanas jaudu attīstībā ir nākamo gadu laikā iecerētā Latvijas nozīmīgākā enerģijas resursa – Daugavas hidroelektrostaciju – rekonstrukcijas noslēguma fāze, tomēr pat šobrīd varam droši apgalvot, ka gan “Latvenergo”, gan arī citu Latvijas nozares uzņēmumu elektroenerģijas ražotnes ir vienas no tehniski modernākajām Skandināvijas un Baltijas reģionā. Tāpēc – lai Latvijas enerģijas ražotāji savu uzkrāto tehnisko potenciālu un veiktos ieguldījumus spētu veiksmīgi realizēt, ir svarīgi nevilcināties ar vienu no, mūsūprāt,

svarīgākajiem Eiropas enerģētikas un klimata politikas mējasdarbiem, oglekļa emisiju kvotu sistēmas reformām, kuras dotu pelnītās ekonomiskās priekšrocības videi draudzīgākajiem enerģijas ražotājiem un pakāpeniski ļautu atjaunojamās enerģijas ražotājiem pilnvērtīgāk konkurēt enerģijas tirgos.

Mainoties klientu prasībām un uzvedībai, jāmainās tīkliem

Viens no lielākajiem izaicinājumiem Latvijas enerģētikas sektoram nākamajos gados būs pielāgošanās vairākiem objektīviem faktoriem, kuri liek principiāli mainīties mūsu tīklu darbības segmentam.

Pirmkārt, būtisks izaicinājums ir ne vien Latvijā vērojamais iedzīvotāju kopējā skaita kritums, bet arī apdzīvotības blīvuma vienmērības samazināšanās, iedzīvotājiem iekšējās migrācijas rezultātā aizvien vairāk koncentrējoties galvaspilsētā un ap dažiem citiem lielākajiem attīstības centriem. Šī tendence ir liels izaicinājums līdzsvarotai Latvijas reģionālajai attīstībai, bet jo īpaši infrastruktūras pakalpojumu sniedzējiem. Elektroenerģijas piegāde uz vietām ar zemu iedzīvotāju blīvumu un patēriņa intensitāti kļūst relatīvi aizvien dārgāka un tehnoloģiski neefektīvāka.

Otrkārt, mēs apzināmies, ka Latvijā, tāpat kā visā ES, ekonomikas izaugsme balstīsies uz energomazietilpīgām augstas pievienotās vērtības un tehnoloģiju ražotnēm un pakalpojumiem, kuru galvenā prasība pret enerģijas piegādātāju būs nevis enerģijas daudzums, bet tās piegādes kvalitāte un drošums.

Treškārt, digitālo un viedo tehnoloģiju aizvien straujāka ienākšana biznesā un sadzīvē dinamiski mainīs arī mūsu klientu uzvedību. Aizvien vairāk klientu kļūs par t.s. “profesionālajiem patērētājiem” (prosumers), kas aizvien plašāk izmantos patēriņa vadības ierīces, mikroģenerāciju un akumulāciju, kā rezultātā patēriņš gan samazināsies, gan pārvirzīsies no “piķa” uz enerģijas zemo cenu stundām, vienlaikus radot jaunus uzdevumus un mainot sadales sistēmas operatora lomu.

Šīs tendences Latvijas enerģētikas nozares uzņēmumiem raida nepārprotamu signālu par nepieciešamību būtiski mainīt infrastruktūras attīstības principus, paaugstinot tās izmantošanas efektivitāti, elastību un funkcionalitāti, vienlaikus garantējot lietotāju prasībām atbilstošu apgādes drošumu un kvalitāti.

Atbilde izaicinājumiem – “Latvenergo” koncerna vidēja termiņa mērķi

Atbildot uz enerģētikas sektora dinamiskās attīstības radītajiem izaicinājumiem, jaunajā “Latvenergo” koncerna stratēģijā ir definēti trīs galvenie darbības mērķi:

- nostiprināt ilgtspējīgu un ekonomiski pamatotu tirgus pozīciju iekšzemes tirgos, vienlaikus apsverot ģeogrāfisku un/vai produktu/pakalpojumu ekspansiju;
- attīstīt sinerģijai ar tirdzniecību adekvātu un koncerna vērtību palielinošu ģenerācijas portfeli;
- attīstīt klientu vajadzībām atbilstošu funkcionālu, drošu un efektīvu tīklu.

Sekmīgi īstenojot izvirzītos darbības mērķus, mēs nodrošināsim arī stratēģijas periodam nosprausto finanšu mērķu sasniegšanu:

1. Rentabilitāti raksturojošais mērķis:
 - Atdeve uz pašu kapitālu – ne mazāka kā 6%
2. Kapitāla struktūru raksturojošie mērķi:
 - Neto aizņēmumi pret pašu kapitālu – ne vairāk par 50%
 - Neto aizņēmumi pret peļņu pirms nolietojuma – mazāk par 3
3. Dividenžu politiku raksturojošais mērķis:
 - Dividendēs izmaksājamā peļņas daļa – ne mazāk par 80%.

Tomēr ir būtiski uzsvērt, ka “Latvenergo” iecerēto attīstības plānu un arī visas enerģētikas nozares attīstības gaitu un pienesumu sabiedrībai tuvākajos gados noteiks arī sabiedrības attieksmes maiņa. Eiropas Savienībā īstenotās nozares reformas ir apstiprinājums, ka Eiropā pieaug izpratne par to, ka nav pamatoti enerģētiku uzskatīt tikai par nozari, kuras interesēm ir jābūt pakārtotām citu nozaru vajadzībām. Eiropā īstenotās enerģētikas reformas skaidri liecina arī par to, ka ir jāatzīst enerģētikas kā nozares potenciāls, veicinot valsts eksporta pieaugumu, inovācijas, jaunu tehnoloģiju ienākšanu sabiedrības ikdienā, un radot jaunas darba vietas un samazinot antropogēno slodzi uz apkārtējo vidi un dabu. Nozare savu potenciālu spēs realizēt tad, kad sabiedrība spēs izdarīt atbildīgu izvēli un atteikties no īstermiņā šķietami lētākajiem risinājumiem par labu ilgtspējīgākai attīstībai.

Ceļā uz vienotu Baltijas dabasgāzes tirgu

Reinis Āboltiņš,

enerģētikas eksperts, Valsts prezidenta Enerģētikas drošības komisijas loceklis

Enerģijas tirgus: labāk atvērts nekā izolēts

Eiropas Enerģētikas savienības stratēģija runā par pieciem lieliem politikas virzieniem¹, taču īpaši uzsver vienu no Eiropas Savienības pamatvērtībām un pastāvēšanas stūrakmeņiem – brīvu tirgu. Brīvs enerģijas tirgus nodrošina, ka enerģijas patērētāji Eiropas Savienībā vienmēr saņem enerģiju, saņem to par taisnīgu un pieejamu cenu un bez riska, ka enerģijas piegādātājs politiski ietekmēs patērētāju. Tirgus nozīmē konkurenci, un no patērētāja skatpunkta konkurence nozīmē iespēju izvēlēties labāko preci par pievilcīgāko cenu. Lai baudītu brīva tirgus priekšrocības, jābūt diviem priekšnoteikumiem – labi attīstītai infrastruktūrai un uz konkurences apstākļu nodrošināšanu vērstam tirgus juridiskajam regulējumam.

Līdz brīdim, kad 2014. gada nogalē darbu sāka Klaipēdas sašķidrinātās dabasgāzes (LNG) terminālis, Baltijas valstis gāzes piegādes un tirdzniecības ziņā bija pilnībā izolētas no pārējās pasaules un paļāvās tikai un vienīgi uz vienīgā piegādātāja, Krievijas Federācijas komersanta *Gazprom*, dabasgāzes piegādēm. Izolētība un atrautība no Eiropas un pasaules tirgiem ar zināmiem nosacījumiem var sniegt priekšrocības – piemēram, no pārējās pasaules izolētajā ASV dabasgāzes tirgū šī vērtīgā un salīdzinājumā ar citiem fosilajiem resursiem ļoti tīrā energoresursa cenas ilgstoši saglabājušās ļoti zemas. Zema gāzes cena un lieli slānekļa gāzes ieguves apjomi palīdzējuši noturēt zemas elektroenerģijas cenas, stiprinot ASV ražotāju globālo konkurētspēju.

¹ Pieci Eiropas Enerģētikas savienības stratēģijas politikas virzieni: 1) Drošība, solidaritāte un uzticēšanās, 2) Pilnībā integrēts iekšējais enerģijas tirgus, 3) Energoefektivitāte, 4) Oglekļa izmešu samazināšana ekonomikā, 5) Pētniecība, inovācijas un konkurētspēja. Sīkāk sk. EK vietni: https://ec.europa.eu/priorities/energy-union-and-climate_en

Eiropas Savienības Trešās enerģētikas likumdošanas paketes (TEP) mērķis ir nodrošināt labāku patērētāju interešu pārstāvību un aizsardzību vidē, kurā ir iespējama enerģijas piegādātāju savstarpēja konkurence un līdz ar to arī pircējam izdevīgāka cena. Ja tirgus ir tehniski un juridiski izolēts un mazs, un valsts pati neiegūst dabasgāzi, zaudētājs būs patērētājs, kuram nebūs izvēles iespējas – gāze būs jāpērk no dominējoša piegādātāja par cenu, kādu pārdevējs prasīs. Šādā situācijā ilgstoši bijušas arī trīs Baltijas valstis. Tā kā Lietuva un Igaunija gāzes tirgu jau atvērušas, pircējiem ir iespējams par gāzes piegādi runāt ne tikai ar *Gazprom*, bet arī ar citiem potenciālajiem piegādātājiem.

Gāze enerģijas portfeli

Baltijas valstu gadījumā izolētība nozīmēja būt situācijā, kad ar vienīgo piegādātāju nav iespējams līdzvērtīgi runāt par piegādes nosacījumiem, tajā skaitā runāt par cenu. Dabasgāzes loma katrā no Baltijas valstīm atšķiras. Igaunijā dabasgāzei ir mazākā loma, jo Igaunijas enerģijas ražošanas portfeli galvenā loma ir degslāneklim, kas nodrošina, ka Igaunija ne tikai saražo tik elektroenerģijas, cik pašai nepieciešams, bet arī to eksportē uz Lietuvu, Latviju un Somiju, ja kaimiņiem ir nepieciešams elektroenerģijas imports vai arī konjunktūra Ziemeļvalstu un Baltijas valstu *Nord Pool Spot* elektroenerģijas tirgū² ir labvēlīga eksportam. Ilgstoši zema elektroenerģijas tirgus cena un augsta dabasgāzes cena ir nelabvēlīga kombinācija elektroenerģijas ražotājiem, kas elektrību ražo, izmantojot dabasgāzi. Situācija uzskatāma par īpaši nelabvēlīgu, ja elektroenerģija jāražo kondensācijas režīmā, un nav iespējams izmantot koģenerācijas tehnoloģiju priekšrocības. Visbiežāk līdzīga situācija var veidoties gada siltajos mēnešos, kad patēriņa pusē nav pieprasīts siltums, taču elektroenerģija ir nepieciešama, savukārt elektroenerģiju importēt iznāktu vēl dārgāk, nekā saražot pašiem par pašizmaksu, kas ir augstāka par vidējo.

Latvijā, izmantojot dabasgāzi, tiek saražota apmēram trešā daļa elektroenerģijas. Šo darbu paveic galvenokārt Rīgas TEC-2 un TEC-1 koģenerācijas elektrostacijas. Vēl aptuveni trešdaļu elektrības saražo Daugavas kaskādes trīs hidroelektrostacijas – Pļaviņu HES, Ķeguma HES un Rīgas HES. Visbeidzot,

² Vairāk par *Nord Pool Spot* elektroenerģijas biržu: <http://nordpoolspot.com/#/nordic/table>

atlikušo trešdaļu nepieciešamās elektroenerģijas Latvija importē no kaimiņiem, galvenokārt Igaunijas. Šīs proporcijas mainās, ja pašiem iespējams saražot vairāk elektrības lielajās HES, taču šī spēja ir atkarīga no tā, cik sniegota un nokrišņiem bagāta bijusi ziema Daugavas augštecē Baltkrievijā un arī Latvijas austrumos un ziemeļaustrumos, no kurienes ūdeņus uzņem un Daugavā ieplūst tās lielākā pieteka Aiviekste. Ja Daugavā ir daudz ūdens, tad elektrību ir izdevīgāk ražot HES, nekā TEC, dedzinot dabasgāzi.

Kopš Ignalinas AES slēgšanas 2009. gada nogalē no dabasgāzes visatkarīgākā ir Lietuva: tā importē aptuveni 60 procentus elektroenerģijas, bet 70 procentus no pašas saražotās elektroenerģijas tā saražo, izmantojot dabasgāzi. Atkarība no dabasgāzes tehnoloģijām pati par sevi nav slikta. Atkarība no konkrētā fosilā kurināmā ir slikta tad, ja ir tikai viens piegādātājs, nav iespējas izvēlēties papildu vai alternatīvu piegādātāju, kā arī nav nepieciešamās infrastruktūras un atbilstoša juridiskā regulējuma. Šādā situācijā bija loģiski, ka Lietuva, kura pirmā no Baltijas valstīm liberalizēja gāzes tirgu, pieņēma lēmumu dažādot dabasgāzes piegādes avotus un ceļus.

Nepieciešamie lēmumi par infrastruktūru

Brīvs tirgus un konkurence ir nozīmīgi faktori jebkurā valstī, tajā skaitā ar citām valstīm un reģionālajiem tirgiem labi savienotā. Baltijas valstis nav izņēmums, turklāt dabasgāzei ir un arī nākotnē būs pietiekami nozīmīga loma enerģijas ražošanā ne tikai Lietuvā un Latvijā, bet arī citās ES dalībvalstīs. Atsevišķos tirgos, piemēram, Polijā, dabasgāze, visticamāk, tiks izmantota kā netīrāku fosilo kurināmo – akmeņogles – aizstājošs resurss. Var prognozēt, ka dabasgāzes pieprasījums ES pamatā saglabāsies pašreizējā līmenī ar iespējamām svārstībām, ko izraisīs energoefektivitātes pasākumi un tirgus konjunktūra. Tas nozīmē, ka saglabāsies un augs infrastruktūras loma dabasgāzes piegādei visiem patērētājiem, kas izmanto gāzi kā kurināmo.

Baltijas valstis nebūt nav vienīgais gadījums, kad bijis jārūnā par gāzes tirgu, kas ir fiziski izolēts no pārējām ES dalībvalstīm. Salīdzinoši nesena pagātnē arī Spānija un Portugāle bija uzskatāmas par enerģētikas salām, jo gan Pireneju pussalas elektroenerģijas, gan dabasgāzes starpsavienojumi ar kontinentālo Eiropu, konkrēti – Franciju, bija ļoti ierobežoti un nespēja (un joprojām nespēj) nodrošināt tādu enerģijas apmaiņu, lai abām minētajām

valstīm nebūtu jādomā par alternatīvām iespējām nodrošināt ar enerģiju savu visnotaļ vērā ņemama izmēra enerģijas tirgu.

Spānijas un Portugāles tirgū tika pieņemts izlēmīgs lēmums situāciju risināt radikāli – izveidojot LNG importa termināļus. Rezultātā 2016. gadā Spānijā ir seši un Portugālē viens LNG importa terminālis. Ar septiņiem LNG termināļiem, diviem starpsavienojumiem ar Franciju un diviem – ar Alžīriju, kā arī labi attīstītu pārvades cauruļvadu tīklu pietiek, lai abas Pireneju valstis kopā veidotu dinamisku dabasgāzes tirgu ar konkurētspējīgām gāzes cenām. Starptautiskās Enerģētikas aģentūras dati liecina, ka caur LNG termināļiem tirgū nonāk aptuveni tikpat gāzes, cik pa cauruļvadiem³ no Ziemeļāfrikas. Cauruļvadu savienojumi ar Franciju kopējā Pireneju pussalas gāzapgādē ir maznozīmīgi, lai arī tehniski joprojām svarīgi.

Kad Lietuvai kļuva nepārprotami skaidrs, ka Ignalinas AES ir jāslēdz, tā sāka vērtēt alternatīvas dabasgāzes piegādes iespējas, jo cena, ko nācās maksāt par gāzi Krievijas uzņēmumam *Gazprom*, bija nesamērīgi augsta gan tiešā, gan pārnestā nozīmē. Kamēr Lietuvai nebija infrastruktūras, kas ļauj saņemt gāzi pa citu maršrutu, nevis cauruļvadiem no Baltkrievijas vai Latvijas, nebija iespējams ar vienīgo piegādātāju runāt par gāzes cenu, kas būtu pieņemama arī pircējam, ne tikai pārdevējam.

Kamēr nav izbūvēts Lietuvas un Polijas dabasgāzes cauruļvada starpsavienojums (GIPL), Klaipēdas LNG terminālis ir Baltijas valstu vienīgā iespēja fiziski saņemt dabasgāzi no alternatīviem piegādes avotiem. Tas bija pirmais enerģētikas infrastruktūras objekts Lietuvā un Latvijā, kas faktiski uzlaboja un stiprināja enerģētisko drošību. Lietuvas lēmums par ieguldījumiem LNG gāzifikācijas un gāzes pārvades infrastruktūrā ir bijis stratēģiski nozīmīgs visam Baltijas gāzes tirgum. Tas arī nodrošina iespēju runāt ar lielāko piegādātāju *Gazprom* par patērētājam pievilcīgāku gāzes cenu. Šo iespēju varētu attiecināt arī uz Latviju, ja Latvija jau būtu atvērusi savu gāzes tirgu, tomēr tas notiks ne ātrāk kā 2017. gada aprīlī. Līdz ar gāzes infrastruktūras pieejamības uzlabošanu par galveno mājasdarbu uzskatāma svarīga TEP principa izpilde – trešo pušu piekļuves (TPA) nodrošināšana gāzes pārvades sistēmai un Latvijas gadījumā arī gāzes uzglabāšanas sistēmai.

³ IEA dati par faktiskajām dabasgāzes plūsmām uz Spānijas un Portugāles ārējām un savstarpējām robežām: <https://www.iea.org/gtf/#>

Labvēlīga ietekme uz situāciju Baltijas valstu gāzes tirgū varētu būt arī Igaunijas-Somijas dabasgāzes cauruļvada starpsavienojuma *BalticConnector* izbūvei. Šis infrastruktūras projekts, kura finansējumu 2016. gada oktobrī apstiprināja Eiropas Komisija, savienos Somijas un Igaunijas un, tāpat, arī visu Baltijas valstu gāzes tirgu, radot iespēju nākotnē nodrošināt fizisku gāzes plūsmu un tirdzniecību. Cauruļvada izbūve gan nebūs šķērslis Somijai būvēt jau otro LNG termināli⁴, tikai šoreiz tuvāk Helsinkiem.

Baltijas valstu interesēs – vienots gāzes tirgus

Igaunija, Latvija un Lietuva, pat kopā ņemtas, veido Eiropas mērogamniecīgu tirgu. Kopējais dabasgāzes patēriņš knapi sasniedz 6 miljardus kubikmetru. Ja šim tirgum piepulcē Somiju, tad patēriņš var sasniegt 10 miljardus kubikmetru gadā, un to jau var uzskatīt par vērā ņemamu tirgu.

Ja katra no Baltijas valstīm darbojas kā atsevišķs gāzes tirgus, pastāv risks, ka tirgus mēroga dēļ katra no valstīm atsevišķi nespēs panākt pietiekamas konkurences situāciju, kad vairāki tirgotāji patiešām savstarpēji konkurē. Vienots reģiona tirgus situāciju var uzlabot, nodrošinot tirgū augstāku likviditāti un mazāku koncentrāciju.

Vienota reģionālā gāzes tirgus izveidošanā nozīmīga loma ir visu trīs valstu gāzes pārvades sistēmu operatoriem (PSO).⁵ No to gatavības, spējas un vēlēšanās sadarboties kopēja mērķa labā atkarīgs progress ceļā uz vienotu tirgu. Lai pēc tirgus atvēršanas Latvijā būtu iespējams runāt par vienotu reģionālu tirgu, jāsaņem noteikumi, kas paredz gāzes tirdzniecību bez iekšējām robežām, tāpat, bez tā sauktajiem ieejas un izejas punktiem uz robežas un līdz ar to arī papildus robežas šķērsošanas izmaksām, kas saistītas ar gāzes pārvades pakalpojuma tarifkāciju. Vienots tirgus nodrošinās prognozējamas un pircējam labvēlīgākas izmaksas, un tirgotājiem ērtākas gāzes transportēšanas procedūras.

Vienots Baltijas gāzes tirgus radīs lielāku interesi piegādātājiem, vai tie mērķētu uz gāzes transportēšanu pa cauruļvadiem, vai piegādātu gāzi ar

⁴ 2016. gada jūlijā Somija saņēma pirmo LNG piegādi valstij tieši un netieši piederošā gāzes lieluzņēmuma *Gasum* meitas uzņēmuma *Skangas* importa termināli Somijas rietumu pilsētā Porī. Sīkāk sk.: http://www.gasum.com/Corporate_info/News/2016/bunkering_ternsund/

⁵ Igaunijā Elering AS, Latvijā AS Latvijas gāze (pēc PSO nodalīšanas – Conexus Baltic Grid), Lietuvā Amber Grid.

LNG tankeriem no eksporta termināļiem Norvēģijā, Alžīrijā, Katarā, ASV vai Austrālijā. LNG cenas pēdējo pāris gadu laikā ir bijušas pircējiem labvēlīgas. Silto ziemu un sarūkošā pieprasījuma dēļ tradicionāli augsta pieprasījuma tirgos Austrumāzijā un Japānā vairāk LNG kuģu ceļojuši uz galamērķiem Eiropas Savienībā, nodrošinot cenu līmeni, ko var dēvēt par *pircēju tirgu*.⁶

Publiskajā telpā lielas cerības uz LNG piegādēm importa termināļiem ES dalībvalstīs saistītas ar faktu, ka 2016. gadā ASV faktiski atvēra savu dabasgāzes tirgu, uzsākot LNG eksportu. Pirmā LNG piegāde Eiropā no ASV notika aprīlī, kad LNG tankeris pietāja Portugālē.⁷ Pāris mēnešus vēlāk pēc skaita otrā piegāde arī notika Pireneju pussalā, Spānijas Mugardo LNG importa terminālī⁸, tā parādot, kādu lomu var spēlēt LNG gāzes tirgū, kas ir balstīts uz līdzsvaru starp cauruļvadu un LNG piegādēm.

ASV pēdējo astoņu gadu laikā ir būtiski augusi slānekļa gāzes ieguve, palielinot pašnodrošinājumu un radot eksporta iespējas. Vienlaikus jāapziņās, ka ASV gāzes eksports notiks uz dažādiem pasaules reģioniem, ne tikai uz Eiropu, jo gāze tiek nogādāta uz tiem galamērķiem, kur par to maksā cenu, kas ir laba ne tikai pircējam, bet arī pārdevējam.

Secinājumi

Tirgus vienmēr ir saistīts ar riskiem. Nevienš negarantē vienmēr zemu cenu, taču tirgus cenu ietekmē daudz vairāk faktoru, nekā vienīgā piegādātāja vēlmes vai spiediens. Tirgus cena vienmēr ir objektīvi zemākā pie noteiktu nosacījumu kombinācijas. Pamatprincips tirgū paliek klasiskais – cenu nosaka, vienojoties pircējam un pārdevējam.

Tirgus mērogam ir nozīme. Mazākā tirgū ir lielāks tirgus koncentrācijas risks, ar ko saistīts cenas augšupejošu svārstību risks un risks, ka pārdevējs vēlēšies uzspiest pircējam sev izdevīgākus un pircējam neizdevīgākus nosacījumus. Mazā tirgū konkurenci uzraugošajai institūcijai ir īpaši cieši jāseko, lai dominējošais piegādātājs spēlētu pēc noteikumiem. Ja jāmin tirgus koncentrācijas atskaites punkts, tad ideālā gadījumā Herfindāla-Hiršmana

⁶ 2016 World LNG Report, International Gas Union, 3.6. nodaļa. Sk.: <http://www.igu.org/download/file/fid/2123>

⁷ Sk.: <http://www.lngworldnews.com/europe-gets-first-sabine-pass-lng-export-cargo/>

⁸ Sk.: <http://www.platts.com/latest-news/natural-gas/london/second-us-lng-cargo-heads-to-europe-set-to-reach-21888018>

indeksam⁹ (HHI) Latvijā vajadzētu nokristies zem 2500 punktiem, salīdzinot aptuveni ar 6200 punktiem 2014. gadā.¹⁰

Iespēja iegūt patērētājam izdevīgākus dabasgāzes piegādes nosacījumus ir lielākā un vienotā Baltijas tirgū ar t.s. ieejas un izejas punktiem tikai uz reģiona ārējām robežām, bet ne starp Igauniju, Latviju un Lietuvu. Pārvaldes sistēmas operatoru sadarbība ir svarīga gan operatīvā līmenī, veidojot jauno vienoto Baltijas gāzes tirgu, gan stratēģiski – ja kādreiz tiktu pieņemts lēmums un panākta vienošanās veidot vienotu Baltijas valstu gāzes pārvades sistēmas operatoru.

Patērētājam pievilcīgākas cenas nosacījumus stimulē ES enerģētikas politika, kas vērsta uz apgādes drošības stiprināšanu, konkurences palielināšanu, tirgus koncentrācijas samazināšanu un konkurences tiesību ievērošanu. Tādēļ var pārliecinoši teikt, ka enerģētikas sektorā ES intereses Latvijā un reģionā sakrīt ar Latvijas interesēm Eiropas Savienībā. Prakse liecina, ka ES Trešās enerģētikas likumdošanas paketes normu ieviešana strādā patērētāju labā un patērētāja intereses Eiropas Savienībā tiek turētas godā.

⁹ Herfindāla-Hiršmana indeksu (HHI) izmanto, lai aprēķinātu tirgus koncentrācijas līmeni. Ja HHI pārsniedz 2500 punktus, tad tirgū ir augsts dominējošā spēlētāja ipatsvars. Sk., piem., <http://www.unclaw.com/chin/teaching/antitrust/herfindahl.htm>

¹⁰ Aprēķina veikšanai izmantoti publiski pieejami dati par AS “Latvijas gāze” un SIA “Itera Latvija” apgrozījumu 2013. un 2014. gadā.

II

INTERVIJAS

Ar svecīti pie vakariņu galda

Eiropas Enerģētikas savienība savienos un mācīs lieki netērēt

Ina Strazdiņa,

Latvijas Radio Briselē

“Eiropas Enerģētikas savienība ir process,” saka Eiropas Parlamenta deputāts Krišjānis Kariņš (“Vienotība”), EP Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas loceklis. Viņš norāda, ka normatīvie akti, kas varētu ierobežot pastāvošos monopolus enerģētikas jomā, joprojām ir izstrādes posmā. Šis process nav viegls, taču ir novērojams, ka Eiropas valstis kļūst vienotākas attiecībā uz krīzes scenārijiem enerģijas piegādēm X stundā.

Cik tālu ir Eiropas Enerģētikas savienības idejas realizācija? Kā tā jūtama reālajā dzīvē?

Tas ir process. Mērķis ir izveidot tādu elektrības un gāzes tirgu, kurā pastāvētu konkurence, drošāka piegāde, zemākas cenas, līdzīgi kā tas ir naftas tirgū. Mums pastāv konkurence starp ziepju un citu preču pārdevējiem, bet enerģētikā, tiesa, ar nelieliem izņēmumiem, šī konkurence ir ierobežota. Kādēļ tā ir? Tādēļ, ka trūkst fizisku savstarpēju enerģijas piegāžu savienojumu un kapacitātes, lai, piemēram, mainītu gāzes plūsmu. Ir vajadzīgi likumi, regulācija un tajā skaitā Eiropas nauda, lai to visu varētu īstenot. Daļa darba jau ir paveikta, daļa turpinās, un vēl ir daudz darāmā nākotnē.

Mūsu reģionā daudz jau ir izdarīts tieši starpsavienojumu izveidošanā. Baltijas valstis jau ir pievienotas Ziemeļvalstu elektrības tirgum, mums ir divi savienojumi starp Igauniju un Somiju, viens – starp Lietuvu un Zviedriju, kā arī Poliju un Lietuvu. Vēl ir jāpabeidz Kurzemes loks un trešais savienojums ar Igauniju. Jau ar esošajiem tīkliem elektrība brīvi plūst, mēs iekļaujamies Ziemeļvalstu cenu zonā, un esam pieredzējuši, ka pēdējo gadu laikā elektrības vairumtirdzniecības cena ir samazinājusies. Izbūvēsim vēl vairāk savienojumu, kas nodrošinās vēl lielāku konkurenci, un elektrības cenai būs tendence kristies vēl vairāk.

Citur Eiropā situācija starp valstīm ir daudz sliktāka, turklāt pastāv nacionālie regulatori, kas ierobežo tirdzniecību. Vēsturiski katrai valstij ir savs vadošais enerģijas piegādātājs, un ir grūti pieņemt, ka tas varētu zaudēt savu statusu. Eiropas Savienības (ES) Trešā enerģētikas pakotne noteikusi ar likumu nodalīt enerģijas piegādātāju no sadalītāja, lai varētu piedalīties dažādi tirgus spēlētāji. Tas viss dažu pēdējo gadu laikā ir attīstījies.

Patlaban ar Eiropas likumu palīdzību tiek pastiprināta gāzes piegādes drošība, precizējot, kādā veidā ārkārtas situācijā ES dalībvalstis cita ar citu sadarbosies un norēķināsies par gāzes traucējumiem. Ir iecerēts līdz gada nogalei to apstiprināt visās instancēs. Līdz gada beigām Eiropas Komisija izstrādās normatīvo aktu kopu, ko, iespējams, nosauks par “Ceturto enerģētikas pakotni”. Izstrādātā regula noteiks, kāds būs ES elektrības tirgus attīstības modelis.

Dokumenta izstrāde vēl ir procesā, bet ir noprotams, ka tas nebūs mēģinājums veidot vienotu visas Eiropas tirgu, piemēram, lai mēs Latvijā varētu iegādāties elektrību no Vācijas vai Portugāles, bet gan vērsts uz savstarpējās tirdzniecības un konkurences veicināšanu.

Viens no izaicinājumiem ir jautājums, kā pareizāk iekļaut atjaunojamos energoresursus un uzlabot vai mainīt subsīdiju sistēmu. Atjaunojamos resursus ilgu laiku plaši subsidēja, un, manuprāt, tas bija politiskais business, lai kāds varētu saņemt licenci un būvēt vēja un ūdens dzirnavas. Šai enerģijai tika noteikts dubultliels tarifs, un tas bija absolūti bezriskas biznesa ar garantētu noietu un peļņu. Tagad tas ir apturēts un arī savā ziņā samazināts. Šobrīd spēkā esoša ir obligātā iepirkuma komponente, kā rezultātā mēs faktiski subsidējam mazrentablu biznesu un tiešā veidā Krievijas gāzi, jo trīs ceturtdaļas no obligātā iepirkuma komponentes ir termoelektrostaciju

subsīdēšana. Mums ir jātiek vaļā no šādām shēmām un jāļauj tirgum noregulēt, kādi resursi ir nepieciešami un kādā daudzumā.

Nav noslēpums, ka Enerģētikas savienības ideju padarīja aktuālu Krievijas gāzes giganta *Gazprom* aktivitātes, veicinot daudzu Eiropas valstu atkarību un izmantojot to kā politisko ieroci Maskavas interesēs. Kā šobrīd attīstās sadarbība un attiecības ar Krieviju enerģētikas jomā?

Krievija ir lielākā naftas, gāzes, akmeņogļu un pat urāna piegādātāja Eiropai. Protams, Enerģētikas savienības ideja ir samazināt ES atkarību no enerģijas importa, tajā skaitā Krievijas energoresursiem, tādējādi samazinot tās spēju politiski ietekmēt lēmumus Eiropā, jo – kas kontrolē enerģētiku, kontrolē arī tautsaimniecību. Tas ir ļoti vienkārši. Enerģētikas savienības nodoms ir arī panākt, lai Eiropā enerģiju izmantotu pēc iespējas lietderīgāk un lai samazinātu importa atkarību. To nevajag jaukt ar taupību. Varbūt mēs sēžam pie vakariņu galda ar svečīti – romantiski, netērējam elektrību –, taču šajā gadījumā runa ir par spuldzi, kas dod labu gaismu, bet tērē mazāk elektrības. Krievija, protams, ir ļoti ieinteresēta saglabāt savu ietekmi un pārdošanas apjomu, jo tās eksports nozīmē būtisku ienākumu avotu. Krievijai vajag naudu. Pat aukstā kara laikā gāzes tirdzniecība starp abām naidīgajām pusēm turpinājās. Ja Krievijas varas kontrolētais uzņēmums *Gazprom* strādā Eiropas tirgū, kur ir konkurence, tas uzvedas kā tirgus spēlētājs, pazemina cenu, lai padarītu produktu saistošāku. Vistiešākais piemērs šajā ziņā ir mūsu kaimiņvalsts Lietuva. Tā par savu naudu Klaipēdā ir uzbūvējusi peldošu sašķidrinātās dabas gāzes termināli. Kad šis kuģis vēl nebija pietauvojies ostā, Krievija savas gāzes cenu samazināja par divdesmit procentiem. Kādēļ? Tādēļ, lai panāktu to, ka lietuvieši neizvēlas tikai Klaipēdas termināli, bet arī *Gazprom* gāzi. Klaipēdas terminālis efektīvi darbojas kā cenas griesti, jo *Gazprom*, lai saglabātu apjomu, centīsies pārdot lētāk nekā terminālis. Mums ir svarīgi, lai ir alternatīvas *Gazprom* gāzei. Ja būs konkurence, ar cenu viss būs kārtībā.

Vai taps Krievijas solītais gāzes līnijas projekts “Nord Stream 2” jeb “Ziemeļu straume 2”, par kuru ļoti kritiski izsakās vairākas Eiropas valstis un arī drošības eksperti, uzskatot to par vēl efektīvāku politisko ieroci?

Esmu pārliecināts, ka tas ir politisks, nevis ekonomisks projekts, lai izslēgtu Ukrainu kā tranzītvalsti, tuvinātu Vācijas un Krievijas sadarbību un

savstarpējo atkarību. Tā kā tas ir politisks projekts, tad ar politiskām metodēm tas ir arī apturams. Līdzīgi kā savulaik apturējām Francijas karakuģu “Mistral” pārdošanu Krievijai. Pirmās uzvaras pazīmes jau ir, proti, Polijas regulators izteica viedokli, ka šis projekts pārkāpj Eiropas likumus un normas, kā rezultātā piecas Eiropas energokompānijas, kas ar *Gazprom* bija izveidojušas kopuzņēmumu, no tā izstājās. Tas nozīmē, ka šis tagad pilnībā ir Krievijas uzņēmums, kurā par vadītāju iecelts bijušais Vācijas kanclers Gerhards Šrēders un kam līdz ar to būs grūtāk piesaistīt līdzekļus. Kā kopuzņēmumam ar piecām lielām kompānijām tā kreditreitingu un uzticamību tirgū būtu bijusi ļoti augsta, taču tagad *Gazprom* ir palicis viens. Turklāt uzņēmumam, kuru skar arī ES noteiktās sankcijas, piesaistīt investorus būs ja ne neiespējami, tad pilnīgi noteikti dārgāk. Tas ir pirmais nopietnais signāls, ka šis projekts sāk klibot, taču tas nebūt nav apstājies.

Nesen Ukrainas tieslietu ministrs Pavlo Petrenko, būdams Briselē, norādīja, ka Ukraina ir brīva no Krievijas gāzes monopola, jo būtisku enerģijas apjomu importē no Eiropas. Vai tā ir?

Jā, un to apstiprināja arī Eiropas Komisija, proti, ka gāzes daudzumu Ukrainas pašpatēriņam nodrošina reversās plūsmas no Eiropas. Mūsu kompānijas gluži vienkārši spēj piedāvāt lētāku cenu nekā *Gazprom*, kas Eiropā savu produkciju pārdod krietni lētāk nekā Ukrainā vai Baltijas valstīs. Ja Krievija pēkšņi pārtrauktu gāzes piegādi Ukrainai, tā ciestu kā tranzītvalsts, jo tai nebūtu, ko piedāvāt pārdošanai Rietumos, taču tās ekonomika neapstātos. Ukrainas ekonomikai lielākais drauds ir karš tās austrumos, Donbasa reģionā, kas ir bijis industrializēts apgabals. Manuprāt, tas arī ir lielākais iemesls, kādēļ Krievija karo tur un ne citur, proti, lai ne tikai ievainotu Ukrainu, bet arī pārņemtu resursus.

Kā Baltijas valstis, tajā skaitā arī Latvija, patlaban atspoguļojas Eiropas Enerģētikas savienības kartē? Vai mūs tajā var atrast vai mēs joprojām esam izolēta sala?

Tikai Latvija un Igaunija joprojām ir daļēji izolētas. Elektriības ziņā mēs vairs neesam sala, jo esam daļa no *Nord Pool Spot*. Pirms pusotra gada, kad vēl nebijām pieslēgušies šim savienojumam, Zviedrijas dienvidu daļā elektriības cena vairumtirdzniecībā bija aptuveni uz pusi lētāka nekā Latvijā un Lietuvā. Tagad, kopš savienojums pastāv, šī atšķirība sāk izlīdzināties.

Igaunijas elektrības cenas visu laiku ir lētākas nekā Latvijā un Lietuvā, jo tā ir pilnībā integrēta Somijas tirgū. Mums pietrūkst vēl viens jau iepriekš minētais savienojums ar Igauniju, mēs arvien esam pussoli līdz maksimālajam mērķim. Tad, kad būs arī savienojums starp Poliju un Lietuvu, situācija būs vēl labāka un noturīgāka.

Gāzes ziņā Lietuva nav izolēta, tai ir terminālis. Mums ir fiziski iespējams piegādāt gāzi no Klaipēdas termināļa uz Inčukalnu un tālāk patērētājiem, taču mums joprojām spēkā ir 1997. gada privatizācijas noteikumi, kam nedz jūs kā prese, nedz mēs kā politiķi diemžēl netiekam klāt, lai pārbaudītu *Gazprom* kontrolētā uzņēmuma “Latvijas Gāze” teikto, ka šādam monopolam vispār ir jāpastāv. Taču tuvāko mēnešu laikā tas mainīsies, kad tiks nojaukti pēdējie šķēršļi iespējai iepirkt gāzi no Klaipēdas. Piemēram, uzņēmums “Latvenergo” jau ilgāku laiku cīnās par iespēju iegādāties gāzi no Lietuvas, bet “Latvijas Gāze” to neļauj. Domāju, ka *Gazprom* mēģinās visiem spēkiem saglabāt savu ietekmi Latvijas tirgū. Tiesa gan, cīņu *Gazprom* ir faktiski zaudējis. Mēs to esam uzvarējuši. Konkurence būs.

Pirms dažiem gadiem bijām liecinieki ļoti aktīvai kampaņai un politiskiem lēmumiem par atbalstu zaļajai enerģijai, atjaunojamajiem resursiem. Tagad par tiem dzirdam reti. Kas šajā ziņā ir mainījies?

Runājot par jaunās enerģijas jaudām, redzam, ka pēdējo gadu laikā absolūts līderis ir atjaunojamās enerģijas resursi – pirmajā vietā ir vēja enerģija. Vēja turbīnas turpina būvēt kontinentālās Eiropas ziemeļos, kur jūrā ir ļoti labi vēja apstākļi. Nereti vēja ir tik daudz, ka enerģiju droši varētu piegādāt par velti. Tehnoloģijas ir attīstījušās tik tālu, ka vairs nav pamata tām lielajām subsīdijām, kas Eiropā bija izveidotas. Nākotnē atjaunojamie resursi būs ļoti aktuāli, un prognozēju, ka to izmantošana tikai palielināsies, jo, piemēram, saules paneļu uzstādīšana kļūs lētāka. Esmu lasījis, ka, piemēram, ASV Kalifornijā, kas klimata ziņā ir līdzīga Spānijai un Itālijai, saules paneļu saražotā enerģija cenas ziņā var konkurēt ar parasto. Izaicinājums atjaunojamajiem resursiem ir sadales un pārvades tīkli, proti, elektrība iepretī gāzei. To nevar uzglabāt kā gāzi, to ir jāizmanto tad, kad tā ir, jo elektrības uzglabāšana ir dārga un sarežģīta. Latvijā ļoti vērtīga ir Daugavas HES, kura var atslēgt turbīnas, slūžas var aizvērt ciet, enerģija uzglabājas ūdens formā, ūdens līmenim paceļoties. Tad, kad atrisinās elektrības uzglabāšanas jautājumu, fosilās degvielas kļūs ļoti neinteresantas. Kādēļ? Tādēļ, ka tās pārsvarā

importējam no nestabiliem, diktatoru pārvaldītiem reģioniem. Izņēmums ir Norvēģija, Kanāda un tagad arī ASV. Bet kādēļ ievest no nestabiliem reģioniem, ja enerģiju varam ražot paši no saules, vēja un biomasas?

Vai Lielbritānijas aiziešana no Eiropas Savienības ietekmē arī kopējo Enerģētikas savienības ideju?

Nē, nemaz. Lielbritānija šajā ziņā ir savienota ar Eiropu, un varbūt zināmi zaudējumi būs pašai Lielbritānijai, taču ne kontinentālajai Eiropai. Arī pēc Lielbritānijas aiziešanas Eiropa turpinās būt nozīmīgs noieta tirgus ar vairāk nekā 400 miljoniem iedzīvotāju, un viss virzīsies uz priekšu tik un tā. Jautājums ir – kā mainīsies nosacījumi pēc izstāšanās un vai enerģētikas pakalpojumi pašai Lielbritānijai nekļūs dārgāki.

Eiropas Enerģētikas savienība ir likumsakarīgs līdzšinējās Eiropas enerģētikas politikas turpinājums

Intervija ar bijušo Eiropas Savienības komisāru enerģētikas jautājumos Andri Piebalgu

Gunārs Valdmanis,

Latvijas Radio

Neapšaubāmi, Jūs esat viens no cilvēkiem, kas lielā mērā ir tieši piedalījies Eiropas Enerģētikas savienības pamatprincipu un idejas radīšanā. Vai tas, ko plānojat laikā, kad bijāt Eiropas Savienības enerģētikas komisārs, topošajā Eiropas Enerģētikas savienībā īstenojas?

Es nesēn pārskatīju to, ko es esmu teicis Eiropas Parlamentā tad, kad mani apstiprināja Eiropas Savienības enerģētikas komisāra amatā. Tobrīd neviens par enerģētiku principā neuztraucās, jo naftas un arī dabasgāzes cenas bija zemas, nekādu saistību attiecībā uz ogļskābās gāzes izmešiem vēl nebija. Vienīgais, kas uztrauca mani, bet ievērojami mazāk – citus, bija milzīgā atkarība no Krievijas gāzes. Tātad faktiski bija tikai viena nozīmīga problēma, taču to atzina tikai dažas dalībvalstis. Tāpēc no šī viedokļa enerģētikas joma tolaik izskatījās, teiksim, visai garlaicīgs darba lauks.

Tiesa, iezīmējās vēl divas tēmas. Pirmkārt, pastāvēja dažāda attieksme pret atomenerģiju, un vajadzēja atrast pozīciju. Un otra tēma, kas mazāk atspoguļojās sabiedrības tiešajās interesēs, bija enerģijas tirgus liberalizācija. Enerģijas tirgus liberalizācija bija daļēji sākusies, bet ļoti īpatnējā formā. Tātad, lielle uzņēmumi, piemēram, *E.ON*, *Ruhrigas* vai *EDF*, bija nopirkuši daļu no uzņēmumiem citās valstīs, it īpaši Lielbritānijā, kur tirgus liberalizācija sākās ātrāk. Tā rezultātā izveidojās ļoti īpatnēja problēma. Pirmkārt, politiska problēma, ko labi formulēja paši briti: “Viss ir labi, bet mēs vēlētos,

lai arī mūsu uzņēmumiem piederētu kāda daļa, piemēram, Francijā”. Un otra problēma – kā vērtēt elektrības un dabasgāzes tirgu Eiropā. Vai to tiešām uzskatīt par Eiropas tirgu, kā to vērtēja šie uzņēmumi, norādot, ka strādā gan Vācijā, gan Francijā, gan Polijā, vai arī tomēr atgādināt, ka šie tirgi nav savienoti, un ka katrā no tiem joprojām ir monopolstāvoklis. Un tādā veidā esošā liberalizācija ne tuvu nav pilnīga, tā ne mazākajā mērā nav veicinājusi plaša Eiropas tirgus izveidošanu.

Tā bija situācija, ar kuru rēķinoties, tika veidoti jauni priekšlikumi manas darbības laikā. Pirmais priekšlikums bija jāizstrādā enerģētiskās atkarības jautājumā. Lielākā problēma bija pieņemt lēmumu par to, kurā virzienā iet. Piemēram, dabasgāzes tirgū tajā laikā bija tikai trīs potenciāli lieli piegādātāji – Krievija, Katara, kura ES intereses trūkuma dēļ tobrīd nebija aktīva Eiropas virzienā, un Irāna, kurā savukārt bija visai sarežģīta politiskā situācija, kā arī visai sarežģītas attiecības ar citām valstīm. Tādējādi gāzes piegāžu diversifikācijas iespējas bija ļoti ierobežotas. Tomēr bija viens virziens, ar kuru faktiski es iesāku savu komisāra darbību – tā bija nafta, kas nāca no Kaspijas jūras caur Turciju, un radās līdzīga ideja attiecībā uz gāzi. Lai gan tur nav milzīgu atradņu, bija iecere veidot Dienvidu koridoru piegāžu diversifikācijai. Tomēr pa to gāze nonāktu tikai Eiropas dienvidu valstīm un ziemeļu valstis tas neietekmētu. Līdz ar to nākamais diversifikācijas solis bija palielināt piegādes no Norvēģijas, kas tika izdarīts diezgan veiksmīgi. Tomēr ar to vien arī nepietika. Nākamās manas piegāžu diversifikācijas idejas bija saistītas ar enerģijas avotu aizstāšanu ar citiem enerģijas avotiem – atjaunojamajiem enerģijas resursiem –, kā arī energoefektivitātes pasākumiem. Šie priekšlikumi zināmā mērā jau bija iekļauti manā sākotnējā runā, kad stājos amatā, tomēr dalībvalstis uz tiem atsaucās relatīvi vēsi, jo tās nebija ieinteresētas.

Tomēr pirmais sabiedrotais, kurš atsaucās, bija Lielbritānija, jo vairākiem tās politiķiem bija radusies padziļināta interese par klimata izmaiņu problēmām. Jāatzīst, ka atjaunojamā enerģija tobrīd viņus īpaši neinteresēja, bet bija liela interese par energoefektivitātes pasākumiem tieši no izmešu viedokļa. Tā Lielbritānija kļuva par manu pirmo sabiedroto, un pēc tam pakāpeniski sāka pievienoties arī citas valstis. Attiecībā uz atjaunojamajām enerģijām pirmais lielais sabiedrotais bija Vācija. Vācijā tas bija saistīts ar ļoti izteikti negatīvu un ar racionāliem apsvērumiem grūti izskaidrojamu sabiedrības attieksmi pret kodolenerģiju. Pieļauju, ka Vācijas gadījumā liela

nozīme bija tās vēsturiskajam mantojumam un emocionāliem apsvērumiem, un šis politiskais noskaņojums radīja labvēlīgu augsni atjaunojamās enerģijas attīstībai.

Attiecībā uz jautājumu par Eiropas vai valstu nacionālajiem tirgiem impulss pārmaiņām nāca no Lielbritānijas. Tonijs Blērs sāka runāt par Eiropas tīkliem, un tad, kad briti sāk runāt par Eiropu, citi vairs nav skeptiski, jo tradicionāli skeptiskākā valsts vienmēr ir bijusi tieši Lielbritānija, un, ja tā piekrit kādai iniciatīvai, tad arī citas valstis tur nesaskata draudus neatkarībai. Vispirms mēs nonācām pie pirmajiem konceptiem, kā veidot iekšējo tirgu, un pēc tam nākamie soļi bija divas apjomīgas likumdošanas paketes, no kurām viena bija saistīta ar iekšējā tirgus veidošanu gan elektroenerģijas, gan gāzes tirgos. To pamatelementi bija dažādu tirgu savietojamība, vienota izpratne par to, kas ir godīga konkurence, kā arī vienota regulēšanas telpa. Protams, šeit ir zināmi kompromisi, tomēr pēc būtības tā rezultātā enerģijas tirgus regulācija Latvijā daudz neatšķiras, piemēram, no enerģijas tirgus regulācijas Portugālē. Varbūt ir nelielas atšķirības, bet tas netraucē tirgus dalībniekiem strādāt. Dabāsgāzes nozarē, protams, īpaša uzmanība tiek pievērsta piegāžu drošībai un ricībai krīžu gadījumos, bet principā likumdošanas paketes ir praktiski vienādas.

Otra pakete, ar nosaukumu “20-20-20”, paredzēja 2020. gadā panākt 20% atjaunojamās enerģijas īpatsvaru, 20% energoefektivitāti un 20% mazāk oglekļa dioksīda izmešu. Tā patiesībā ir pakete, kas sastāv no vairākiem elementiem – energoefektivitātes un atjaunojamās enerģijas. Tika risināts arī jautājums par oglekļa dioksīda izmešu cenas ietekmēšanu, bet diemžēl šis likumdošanas paketes jautājumā dalībvalstu spiediens bija pārāk liels un tika iedots pārāk daudz oglekļa dioksīda izmešu atļauju. Turklāt ekonomiskās krīzes iespaidā oglekļa dioksīda kvotu cenas nokritās tik zemu, ka šis instruments neietekmēja faktiski neko.

Tāpēc, runājot par Eiropas Enerģētikas savienību, es varu pārliecinoši teikt, ka tā ir esošās politikas turpinājums ar dažiem elementiem, kuri novērš dažas nepilnības iepriekšējās likumdošanas paketēs, un ar vienu jaunu uzdevumu, kas vēl arvien ir jāveic – kā pārvaldīt šo Enerģētikas savienību? Pie tā nonākam arī, runājot, piemēram, par dažādiem cauruļvadu projektiem, piemēram, “Nord Stream 2” jeb “Turkish Stream”, kur parādās dažādas problēmas. Tomēr galvenais jautājums joprojām ir par to, kā pārvaldīt Enerģētikas savienību – tas manas darbības laikā netika izvirzīts kā uzdevums, jo tobrīd

uzdevums bija atrast sadarbības mehānismu starp Eiropas un nacionālajām institūcijām. Enerģētikas savienība prasa vairāk – tas, manuprāt, šobrīd ir grūtākais uzdevums, arī politiski. Jo ir nepieciešams atrast labu risinājumu gan no organizatorisko, gan arī no politisko interešu viedokļa.

Kā, ņemot vērā Eiropas enerģētikas nozares attīstību, būtu vērtējami mūsu reģionā un Latvijā pēdējo desmit gadu laikā pieņemtie lēmumi enerģētikas politikā, piemēram, elektroenerģijas ražošanas jaudu rekonstrukcija, elektrības tirgus atvēršana, virzība uz dabasgāzes tirgus atvēršanu?

Jāatzīst, ka Latvijas enerģētikas politika, kaut arī nebija gluži pretrunā ar tiem principiem, kuri tika izvirzīti Eiropas Savienības enerģētikas politikā, tomēr attīstījās, balstoties uz citiem principiem. Vēlos uzsvērt, ka ir dažas lietas, kas ir attīstījušās veiksmīgi, Baltijas valstis (mazāk Latvija) ir piedalījušās infrastruktūras savienojumos ar Somiju, Zviedriju un Poliju, kuri lielā mērā ir attīstījušies manu politisko iniciatīvu rezultātā, kā arī ar manu kolēģu aktīvu līdzdalību. Baltijas izolētās enerģētikas salas vairs nav – Baltijas valstis šobrīd ir savienotas ar citām Eiropas Savienības valstīm, un daudz tiek runāts arī par nākamo soli, iespējamo energosistēmas sinhronizāciju ar Rietumeiropu. Enerģētikas drošībā līdz ar to ir sperts liels solis uz priekšu. Prieks ir arī par to, ka lietuvieši uzbūvēja sašķidrinātās dabasgāzes termināli Klaipēdā, kas arī bija iespējams, pateicoties šai iepriekš pieņemtajai likumdošanas paketei. Tāpēc no šī viedokļa varu teikt, ka reģionā daudz kas ir noticis pozitīvi. Arī atjaunojamās enerģijas īpatsvars Lietuvā un Igaunijā ir pieaudzis ļoti būtiski, un šobrīd lietuvieši ļoti aktīvi runā ar citām valstīm par iespējamo sadarbību, piemēram – Lietuva iegulda ražotnēs un ražo elektroenerģiju savā valstī, bet par to maksā citas valstis, tādas kā Luksemburga vai Nīderlande, kurām ir mazākas iespējas ražot atjaunojamo enerģiju savā valstī.

Latvijā procesi ir risinājušies citādi, un pašreiz var secināt, ka papildu jaudu būvniecība bija kļūda un nepareizs aprēķins, par kuru šobrīd nākas maksāt patērētājiem. Acīmredzot, nacionālā valdība tā nolēma, gatavojoties ļoti pesimistiskam scenārijam, kas saistīts ar Ignalinas atomelektrostacijas slēgšanu un paredzamo elektroenerģijas deficītu. Tā bija kļūdaina pieeja, bet tagad mums ir jādomā, kā šīs investīcijas sevi varētu atpelnīt. Es redzu tikai vienu iespēju – jaunajā likumdošanas paketē Eiropas Komisija risina jautājumu par reģionālajiem kapacitātes instrumentiem, un tad, iespējams, arī lietuviešiem un igauņiem būtu par to jāmaksā un mūsu patērētājiem būtu

jāmaksā mazāk. Ko viņi iegūst? Papildu jaudas, lai garantētu saviem iedzīvotājiem, ka elektroenerģijas nepietrūks. Manuprāt, tā bija kļūda, bet varbūt es esmu ļoti liels pesimists, un patiesībā ar jaunās likumdošanas palīdzību Latvija nepaliks zaudētājos. Iespējams, ka reģionālā griezumā šī investīcija mums atmaksājas.

Optimistiski raugos uz to, kas notiek dabasgāzes tirgū – agrāk to noteica Krievijas dabasgāze, bet šobrīd būtiskas pārmaiņas ir ieviesis Lietuvas sašķidrinātās dabasgāzes terminālis, kā arī Latvijas valdības nesena lēmums nodalīt piegādi no ražošanas un tirdzniecības. Notiekošais lielā mērā atrisina enerģētiskās atkarības problēmu, jo varēsim izvēlēties izdevīgāko piedāvājumu.

Savukārt divas lielas problēmas ir atjaunojamās enerģijas sektors, kurā neesam strādājuši ar vērienu, jo esam ieguldījuši lielus līdzekļus dabasgāzes elektrostacijās un energoefektivitātes jomā neesam pietiekami virzījušies uz priekšu. Esmu dzirdējis vairākus attaisnojumus, kāpēc ir šāda situācija, bet, manuprāt, tās ir rupjas kļūdas, kuras būtu jālabo.

Jāpiemin arī tas, ka Latvijā šobrīd dienaskārtībā nonāk daudz sāpīgu lēmumu – pirmkārt, jautājums par to, kurš maksā vairāk un kurš maksā mazāk par obligātā iepirkuma komponenti. Pašreiz politika nosaka, ka par to vairāk maksā tirdzniecības sektors, pakalpojumu sniedzotie uzņēmumi, kā arī valsts iestādes, lai palīdzētu energointensīvajiem apstrādes rūpniecības uzņēmumiem palikt Latvijā. Manuprāt, tas ir pareizs solis, jo apstrādes rūpniecība ir būtiska Latvijai gan no eksporta konkurētspējas, gan darbvietu viedokļa. Jautājums ir par to, vai šī sadale ir pareiza, un vai pareizs ir lēmums šo izmaksu slogu neuzlikt arī mājāsaimniecībām, jo arī uzņēmumi, kuri strādā apkalpojošajā sfērā (kafejnīcas, restorāni, biroji u.c.) ir pietiekami nozīmīgi Latvijas ekonomikai. Vai mums nevajadzētu izdalīt šīs izmaksas uz plašāku maksātāju loku?

Kopš ir nodalīti tikli, mēs redzam, ka tie ir ļoti dārgi. Tam ir objektīvi skaidrojumi, bet tas tā nedrīkst palikt, jo ar tik augstām izmaksām mēs vienkārši neesam konkurētspējīgi. Ir jādomā, kā atrast labāku risinājumu – iespējams, ir jāmaina esošais regulēšanas modelis. Regulators šobrīd ir neatkarīgs, tomēr tas strādā pēc izmaksu principa, lai gan varētu strādāt arī pēc iniciatīvas principa, pieprasot tīklu operatoriem noteiktā laikā sasniegt noteiktu tarifu samazinājumu. Tāpēc es uzskatu, ka turpmākie desmit gadi Latvijas enerģētikas sektorā būs intensīvs un sarežģīts reformu periods, jo tas būs pretrunīgs. Labā ziņa ir tā, ka mums ir pieejami lētāki energoresursi no

Skandināvijas, bet diemžēl augstās tīklu izmaksas šos ieguvumus izlīdzina. Tomēr es gribētu uzsvērt – par spīti tam, ka Latvijā vairākas reformas ir aizkavējušās un vairāki no pieņemtajiem lēmumiem ir visai strīdīgi, kopumā tās iet pareizā virzienā.

Pirms dažiem gadiem Latvija pieņēma būtisku lēmumu par cietā kurināmā elektrostacijas projektu, tomēr šī elektrostacija netika uzbūvēta. Kā vērtējat šo lēmumu?

Raugoties no šodienas viedokļa, tas bija pareizs lēmums. Situācija tirgū ir dinamiska, un ir jāatceras, ka lēmuma pieņēmējiem nākas izvēlēties starp diviem iespējamajiem ļaunumiem – iespēju, ka tiks uzbūvētas jaunas elektroenerģijas ražošanas jaudas, kuras tomēr nebūs vajadzīgas, un kuru slogs pēc tam gulsies uz patērētāju pleciem, kā arī iespēju, ka jaudas netiks uzbūvētas laicīgi, bet tās būs nepieciešamas, un patērētāji cietīs energoapgādes traucējumus. Tad, kad notika diskusijas par cietā kurināmā elektrostaciju, bija ļoti lielas bažas par piegāžu drošību no Krievijas. Projekts kādu laiku būtu varējis sevi atpelnīt, it īpaši ņemot vērā to, kā šobrīd mums ienāk kravas ar ogleņiem, tomēr vienlaikus – mums vairs nevajag tik daudz elektroenerģijas, jo ir gan energoefektivitātes ietekme, gan arī samazinājums apstrādes rūpniecībā. Turklāt vēl viens būtisks jautājums ir oglekļa dioksīda izmeši. Ir skaidrs, ka šī stacija, pat izmantojot vislabākās tehnoloģijas, agrāk vai vēlāk kļūtu par problēmu. Es nedomāju, ka Latvija spētu savākt un uzglabāt oglekļa dioksīda izmešus, tāpēc ar laiku tās būtu pārāk lielas izmaksas un zaudētas investīcijas. Savā ziņā ir pat labāk, ka ražošanas jaudas balstās uz dabasgāzi, jo dabasgāze kā kurināmais ir elastīgāka un var labi papildināt atjaunojamās enerģijas ražošanu. Tāpēc jāuzsver, ka, lai gan es aizvien uzskatu, ka šo dabasgāzes elektrostaciju jaudu uzbūvēšana bija kļūda, es pieļauju iespēju, ka varu kļūdīties, un laiks parādīs, ka man nebija taisnība.

III

AKTUALITĀTES

Kāds ir BREXIT “sausais atlikums”?

Žaneta Ozoliņa,

LU profesore

Ir pagājuši seši mēneši pēc Lielbritānijas pilsoņu teiktā “nē” Eiropas Savienībai. Lai arī viedokļu spektrs, vērtējot šo notikumu, svārstījās no sajūsmas līdz pesimismam un pareģojumam par Eiropas sabrukumu, tomēr joprojām nav sniegta atbilde uz vienu no būtiskākajiem jautājumiem – kāda bija BREXIT jēga, vai ir sasniegts tas mērķis, kuru referenduma ierosinātāji/-s sākotnēji bija formulējuši? Ietērpjot šo jautājumu sadzīviskā valodā, tas skanētu šādi – kāds tad ir BREXIT “sausais atlikums”?

BREXIT motivācija

Lai novērtētu izstāšanās no ES idejas piepildījumu dzīvē, jāatskatās uz motivāciju, kādēļ 2013. gadā toreizējais Lielbritānijas premjerministrs un Konservatīvās partijas līderis Deivids Kamerons paziņoja par referenduma izsludināšanu, ja viņa vadīta politiskā partija uzvarēs gaidāmajās 2014. gada nacionālajās vēlēšanās. Viņa vārds no politiskās skatuves ir pazudis, toties viņa ieceres sekas vēl ilgus gadus valdīs Eiropas politiskajā kartē. Ar kādiem argumentiem Kamerons pamatoja šāda referenduma nepieciešamību? Tie nosacīti ir iedalāmi nacionāli, reģionāli jeb ES un starptautiski motivētos argumentos.

Nacionālā perspektīva. Lai arī, ierosinot referendumu, tiešā veidā priekšplānā neizvirzījās arguments par balsu iegūšanu gaidāmajās vēlēšanās, tomēr

tieši šis apsvērums bija vadošais. Konservatīvās partijas neskaidrība par iespēju uzvarēt gaidāmajās vēlēšanās mudināja priekšplānā izvirzīt lozungus, kuri ar emocionālu vēstījumu palīdzību varētu pievilināt eiro skeptiķus un vēlētājus, kas nav izlēmuši, par ko balsot. Lielbritānija kopš iestāšanās ES 1973. gadā ilgstoši ieturēja vienas no visvairāk eiro skeptiskajām valstīm pozīciju. Pieņēmums, ka tieši šis elektorāta grupas uzrunāšana varētu nest uzvaru, atgādināja populisma ierobežošanas taktiku ar populistiskiem paņēmieniem (šajā gadījumā referendumu). Šajā pirmajā argumentācijas daļā varam secināt, ka referenduma ierosināšana savu mērķi ir sasniegusi un Konservatīvā partija pārliecinoši uzvarēja nacionālajās vēlēšanās 2014. gadā. Otrkārt, pašā Konservatīvajā partijā pastāvēji divi izteikti “par” un “pret” ES noskaņoti grupējumi, kas apgrūtināja gan partijas vadīšanu, gan veiksmīgu priekšvēlēšanu kampaņu, gan politiku īstenošanu pēc uzvaras vēlēšanās. Tādējādi, nobalsojot par palikšanu ES, būtu nodrošināta partijas saliedētība ar Eiropas integrāciju saistītos jautājumos. Mazāk enerģijas būtu jāvelta diskusijām partijas iekšienē, bet vairāk uzmanības varētu pievērst izvēlēto politiku īstenošanai. Referenduma iznākums šajā argumentācijas daļā nav sasniedzis savu mērķi un saspilējums un pretrunas Konservatīvās partijas iekšienē vēl vairāk ir pastiprinājušās. Treškārt, Apvienotās Karalistes Neatkarības *partijas* (UKIP) loma nacionālā mērogā arvien spēcīgāk sāka pieaugt ar tās harizmātisko līderi Naidželu Faradžu, kura balsis kļuva arvien skaļāka Eiropas līmenī pēc Eiropas Parlamenta vēlēšanām 2014. gadā, kurās viņa vadītā partija ieguva vislielāko vietu skaitu (24 iepretī Konservatīvās partijas 19). Pieņēmums, ka ar referenduma ierosināšanu par izstāšanos no ES būs iespējams mazināt UKIP un Faradža ietekmi, izrādījās aplams, jo referenduma ideju UKIP līderis izmantoja pilnā apjomā. Tādējādi arī attiecībā uz šo argumentu varam secināt, ka analīze ir bijusi aplama un mērķis nav sasniegts.

Šie trīs argumenti ir gana pārliecinoši, lai pamatotu toreizējo lēmumu par referenduma ierosināšanu. Tomēr Konservatīvās partijas līderi neņēma vērā virkni citu būtisku nosacījumu. Referenduma ierosināšana balstījās uz pieņēmumu, ka balsojums atbalstīs Lielbritānijas palikšanu ES. Ne velti pašā referenduma ierosināšanas runā un sekojošās diskusijās Kameronš pauda savu atbalstu valsts nākotnei ES ietvarā. Referenduma pasludināšanas brīdī motivācijai bija izteikti nacionāls raksturs, taču īsā laika posmā pašā ES sāka uzkrāties visdažādākie krīzes izpausmes veidi – Grieķijas finanšu un

ekonomiskās krīzes nolemtības pazīmes, pieaugoša migrācija un nekontrolējamās bēgļu plūsmas, reģionālo konfliktu Sīrijā un Austrumukrainā saasināšanās un daudzas citas, kā rezultātā referendumā nacionālo dienas kārtību aizstāja Eiropas pieaugoša iekšējā krīze. Tādējādi Lielbritānija padarīja ES un tās dalībvalstis par savu nacionālo jautājumu ķīlnieci.

Eiropas Savienības perspektīva. Lielbritānija vēsturiski ir bijusi piesardzīga pret padziļinātas integrācijas pieeju un tās pārāk ātru īstenošanu. Tonija Blēra Leiboristu partijas desmit gadus (1997.–2007.) piedāvātā politika attiecībā ar ES, kas paredzēja arī ciešāku iekļaušanos ES varas kodolā kopā ar Franciju un Vāciju, bija vērtējama vairāk kā izņēmums, nevis konsekventa valsts politikas īstenošana. Līdz ar Lisabonas līguma stāšanos spēkā 2009. gada decembrī likumsakarīgs bija jautājums, vai Konservatīvās partijas pārvaldīto Lielbritāniju un tās politiku attiecībā uz ES nākotnē neapdraudēs arvien pieaugošās un politiski virzītās padziļinātās integrācijas izpausmes. Referenduma ierosināšana šajā ziņā bija Konservatīvās partijas politikai atbilstošs mēģinājums apturēt vai savaldīt ciešākas integrācijas tendences un saglabāt savas tradicionālās pozīcijas ES. Ierosinot referendumu, Kameronš paziņoja, ka sāks sarunas ar ES par tās reformēšanu, kas būs izdevīga Lielbritānijas nacionālo interešu saglabāšanai. Dažādām valsts institūcijām sadarbībā ar ekspertiem tika uzdots veikt ES un nacionālo kompetenču izvērtēšanu, uz kuras tad arī balstītos sarunas ar ES par iespējamajām reformām. Vēlākā laika periodā veiktā analīze tika izmantota BREXIT kampaņas laikā, lai argumentētu palikšanas ES izdevīgumu. Taču referendumos priekšroku gūst emocionālie, nevis racionālie argumenti. Paveikto nevarēs tiešā veidā izmantot sarunās par izstāšanos, jo veiktās analīzes jēga norāda uz palikšanas ES priekšrocībām.

Varam secināt, ka, gatavojoties referendumam par izstāšanos no ES, sarunās par ES reformām Lielbritānijai bija skaidri definēti vismaz divi mērķi. Pirmais bija saistīts ar savas ietekmes palielināšanu ES. Savukārt otrais bija vērsts uz papildu argumentu iegūšanu, gatavojoties referendumam. Panākot vienošanos par ES reformām, valdībai būtu iespēja paziņojot, ka Lielbritānija saglabās savu īpašo statusu un kļūs par ES reformēšanas virzītāju. Taču sarunu starp Lielbritāniju un dalībvalstīm rezultāts par reformām ES bija kosmētiska rakstura un gala vienošanās dokumentā nebija būtisku reformu pazīmju. Arī sabiedrības acīs diskusija par ES reformēšanu neradīja

nozīmīgu rezonansi, jo BREXIT ideja balstījās uz palikšanas vai aiziešanas motivāciju. ES līmenī “sausā atlikuma” nav un balance ir negatīva.

Starptautiskā perspektīva. Pirms un pēc referenduma izsludināšanas Lielbritānijas politiķi lielu akcentu uz rezultāta ietekmi starptautiskajā mērogā nelika. Tomēr BREXIT atbalstītāji akcentēja iespējamo “ekonomiskās brīvības” pieaugumu, jo nebūšot jārēķinās ar ES uzliktiem ierobežojumiem un normām. Taču gadījumā, ja izdotos panākt ES reformas, kuru virzītājs bija Kamerons, un panākt balsojumu par labu Lielbritānijas palikšanai ES, tad nostiprinātos viņa pozīcijas nacionālā, ES un arī starptautiskā mērogā. Taču līdz ar referenduma iznākumu starptautiskajā jomā Lielbritānija ir piedzīvojusi tieši pretēju efektu, par ko liecināja globālo tirgu reakcija, starptautisko kompāniju piesardzība un investoru intereses mazināšanās. Tātad arī starptautiskajā mērogā BREXIT balance ir negatīva.

Kas saka paldies par BREXIT?

Iepriekš aplūkoti referenduma par izstāšanos no ES izvirzītie mērķi un sasniegtie rezultāti liecina, ka gandrīz neviens no tiem nav sasniegts. Taču vai, neraugoties uz sākotnējās ieceres pilnīgu izgāšanos, nav neviena ieguvēja un ieguvuma? Kas šobrīd (iespējams, ka, sākoties sarunām par izstāšanos un procesa gaitā situācija varētu mainīties) var teikt vislielāko “paldies” BREXIT sakarā?

1. Tie ir eiro skeptiķi dažādās ES valstīs un arī pašā Lielbritānijā. Lai arī UKIP līderis ir atkāpies no partijas vadītāja amata, viņa loma nav vēl līdz galam novērtēta. Ne velti viņš ir pieteicies kļūt par ASV tikko ievēlētā prezidenta Donalda Trampa vēstnieku Eiropas Savienībā;
2. Otrs “paldies” teicējs ir Krievija. Līdz ar aukstā kara beigām Krievijas politika Eiropā ir balstījies uz “skaldi un valdi” principa. Pēdējo gadu laikā, kad ir pieaugusi ES energoneatkarība, darbojas ES sankcijas un Krievijas ieviestais embargo, jo svarīgāka Krievijai ir partneru meklēšana, diskreditējot dalībvalstis un pieradinot pieradināmās valstis. Tādēļ BREXIT ir šķelšanas darbiņš, kas padarīts ar pašu eiropiešu rokām, nevis Kremļa propagandas ruporiem vai *Gazprom* lobijiem;

3. Politiskās partijas Eiropā, kuras izmanto šobrīd augošo populisma vilni, lai vairotu savu politisko kapitālu, aicinās uz līdzīgiem EXIT referendumiem;
4. Pateicību parādā būs arī ierēdņu armija abās pusēs – ES un Lielbritānijā, jo būs nepieciešamas pārvaldes struktūras un darbinieki, kuri pārraudzīs un nodrošinās BREXIT īstenošanu. Lielbritānijā jau ir izveidotas divas jaunas ministrijas, kuras būs jāpiepilda ar cilvēku resursiem. BREXIT atbalstītāji, kuri cīnījās pret ES birokrātiju, tagad kā dāvanu saņem jaunu birokrātiju, kurai nākamajos 5-7 gados būs jā rūpējas par izstāšanās procesa gaitu;
5. Ierēdņu armijai pievienojas arī juristu armija, kuriem būs jāpiepilda ES Lisabonas līguma 50. pants, kas paredz dalībvalstīm izstāšanās no ES tiesības, ar saturu, aprakstot un nosakot normas, kas garantēs abu pušu sarunu gaitu un paredzamos sadarbības principus pēc izstāšanās;
6. Pateicīgi ir arī ES jautājumu pētnieki, kuriem pietiks tematu dažādu ziņojumu, rakstu un grāmatu sarakstīšanai. Šajā sociālo zinātņu disciplīnā bezdarbs nedraud un ir garantēts stabils ienākumu līmenis.

Šo pulciņu, iespējams, varētu papildināt ar citiem dalībniekiem, tomēr ir acīmredzams, ka tā vietā, lai kopīgiem spēkiem risinātu kopīgas problēmas un nākotnes izaicinājumus, nāksies risināt savstarpējās "šķiršanās" jautājumus.

Kremla radītie izaicinājumi

Nora Vanaga,

Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošā pētniece

Transatlantisko attiecību stiprināšanas nolūkos Pasaules notikumu institūts (*The World Affairs Institute*) jau trīs gadus īsteno Transatlantiskās telpas atjaunošanas projektu (*The Transatlantic Renewal Project*), organizējot apaļā galda diskusijas par aktuāliem drošības jautājumiem un pulcinot dažādu jomu ekspertus. Šā gada oktobrī institūts organizēja apaļā galda diskusiju Rīgā, un tās temats bija Kremla radītie izaicinājumi transatlantiskajai telpai. Diskusijā piedalījās pētnieki, žurnālisti, ierēdņi un politiķi, tika pārstāvētas ASV, Latvija, Ukraina, Polija, Ungārija, Lietuva, Igaunija un Krievija. Lai nodrošinātu maksimāli lielu ekspertu atklātību, diskusijas formāts aizliedza citēšanu. Līdz ar to šī raksta mērķis ir sniegt diskusijas kopsavilkumu, raksturojot galvenos apspriestos jautājumus.

Pēcvēlēšanu periods Krievijā

Pēdējās Krievijas Valsts domes vēlēšanas, kas norisinājās 2016. gada 18. septembrī, iezīmēja vairākas problēmas iekšpolitikā. Ārkārtīgi zemā aktivitāte vēlēšanās (tikai 40 procenti) liecina par to, ka sabiedrība ir kļuvusi apātiska un vēlas norobežoties no politiskajiem procesiem. Savukārt Krievijas politiskās elites izmisīgie centieni mobilizēt vēlētājus un pēc vēlēšanām uzrādīt lielāku vēlētāju aktivitāti norāda uz vēlmi vairot savas īstenotās politikas leģitimitāti. Jo īpaši svarīgi tas ir saistībā ar 2018. gada prezidenta vēlēšanām. Politiskā opozīcija nostartēja vēlēšanās ļoti neveiksmīgi, un daudzi kritiski domājoši parlamenta deputāti netika pārvēlēti.

Viens no iemesliem sabiedrības pasivitātei vēlēšanās bija neveiksmīgie priekšvēlēšanu vēstījumi, kas galvenokārt pauda, ka “Krievijā klājas grūti, bet samaitātajās Rietumvalstīs dzīve ir vēl sliktāka” un ka “Krievija ir aguvusi

Krimu un darīs visu tās izaugsmei”. Netika piedāvāti skaidri risinājumi tādām samilzušām problēmām kā uzpūstā valsts pārvalde (60 procenti), ekonomiskā lejupslīde un citi sociālekonomiskie jautājumi. Tieši ekonomiskā lejupslīde Krievijā ir vislielākais izaicinājums politiskajai elitei, lai nodrošinātu atbalstu prezidenta vēlēšanās. Tiek prognozēts, ka Vladimirs Putins atradīs veidu, kā palikt pie varas neatkarīgi no tā, kādu amatu viņš sev izveidos. Fundamentālas pārmaiņas Krievijā nav iespējamās, jo pastāvošā politiskā elite vēlas palikt neaizskarta un Krīma paliks par Krievijas neatņemamu sastāvdaļu. Tādējādi – ja Putins tiks nomainīts, tad tikai ar kandidatūru no pastāvošās politiskās elites vidus.

Kremļa mērķi un stratēģija

Kā galvenie Krievijas ārpolitikas mērķi tiek minēti savas varas pozīciju saglabāšana un stiprināšana un cariskās impērijas atjaunošana, ko tā nevar izdarīt bez Ukrainas. Attiecībā uz V. Putina personību tiek minēta viņa traumatiskā pieredze, sabrūkot Padomju Savienībai, un viņam piemītošā misijas apziņa, ka ir jāatjauno Krievijas varenība.

Krievijas politiskā elite lēmumu pieņemšanā ir diezgan emocionāla un darbojas taktiskā līmenī. Nepastāv kāda liela kopējā stratēģija, saskaņā ar kuru V. Putins darbotos. Tas, ko Krievija ir mērķtiecīgi darījusi, ir centusies šķelt ES un NATO vienotību. Tās aktivitātes ārpolitikā bieži vien tiek pārvērtētas, jo Krievijas politiķi izmanto Rietumvalstu iekšējās vājības savā labā, gan izmantojot plašsaziņas līdzekļus ES valstīs, gan finansiāli atbalstot ES dalībvalstu radikālās partijas, gan veidojot divpusējās attiecības ar ES dalībvalstīm tieši ekonomikas jomā un tādējādi šķēlot ES vienotību. Tajā pašā laikā noteikti nevar pārvērtēt Krievijas spējas ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību ietekmēt ES dalībvalstu sabiedrības, jo ir bijuši vairāki gadījumi, kad viņu sniegtā informācija izskatās pēc klajas propagandas un tādējādi tiek panākts pretējs efekts. Līdz ar to Krievijas maigās varas efektivitāte ir ļoti diskutabls jautājums.

Aktuāls jautājums Krievijas ārpolitikā šobrīd ir ASV prezidenta vēlēšanas, tās informatīvajā telpā tiek izteikts klajš atbalsts Donaldam Trampam un asi kritizēta Hilarija Klintonē. Šo vēlēšanu iznākums Krievijas politiskās elites vidū tiek skatīts kā iespēja mainīt esošās attiecības sev vēlamā virzienā.

Attiecībā uz Krievijas ārpolitikas attīstības tendencēm nepieciešams norādīt, ka sabiedrības pasivitātes un apātijas dēļ politiskajai elitei ir maza iespēja iegūt sabiedrības atbalstu vēl vienai militārai kampaņai. Viena no gūtajām mācībām pēc Ukrainas kampaņas ir tā, ka Krievijas karavīru vidū nedrīkst būt kritiķi, jo tas izraisa kritiskus jautājumus un neapmierinātību sabiedrībā par spīti spēcīgajai propagandai. Tāpēc Sīrijas pilsoņu karā Krievija iesaistās tikai ar gaisa uzlidojumiem. Par šo Krievijas kampaņu sabiedrībai ir ļoti neskaidrs priekšstats. Informatīvajā telpā dominē vēstījums, ka norisinās cīņa ar teroristiem. Pastāv risks, ka tā sabiedrības daļa, kura seko līdzīti politiskajiem procesiem, sāks uzdot jautājumus par Krievijas motīviem un šādas kampaņas lietderību. Taču kopumā sabiedrība neinteresējas par ārpolitiku. Tikai 10 procenti iedzīvotāju ceļo uz ārvalstīm un spēj salīdzināt situāciju dzimtenē un Rietumvalstīs. Vairākums indivīdu ir pilnībā iesprototi Krievijas informatīvajā telpā un ārpolitiskie procesi tiek skaidroti caur politiskās elites interešu prizmu.

Vēlēšanas Rietumos: ekstrēmisms, populisms un šķelšanās

Plaši tika diskutēts par pašreizējām Rietumvalstu vēlēšanām, kuras Krievija veiksmīgi izmanto. Kā galvenās iezīmējas populistisko un radikālo partiju uzplaukums, pieaugošais nacionālisms un neveiksmīgās integrācijas politikas ES dalībvalstīs. Tās visas iezīmējas migrācijas krīzes un terorisma kontekstā. Rezultātā Rietumvalstīs (t.sk. ASV) sabiedrība arvien vairāk attālinās no vērtībām, uz kurām transatlantiskā telpa tika būvēta pēc Otrā pasaules kara beigām.

Viens no skaidrojumiem, kāpēc pieaug populistisko politisko partiju popularitāte, ir pie varas esošo politisko partiju nevēlēšanās risināt jautājumus, kas cilvēkus uztrauc – bezdarbs, migrācija, veselības aprūpe un citi sociālekonomiskie jautājumi. Var vilkt paralēles ar periodu pēc Otrā pasaules kara, kad Rietumvalstīm bija divi galvenie apdraudējumi – ārējais bija Padomju Savienība, bet iekšējais bija komunistiskās partijas. Stratēģijas pamatā bija būtiski investēt militārajā jomā un attīstīt labklājības valsts modeli. Šobrīd nav nepieciešams ārkārtīgi daudz investēt militārajā jomā, jo pastāv NATO un militārās tehnoloģijas ir būtiski attīstījušās, savukārt iekšpolitiskos apdraudējumus var pārvarēt, risinot aktuālos sociālekonomiskos

jautājumus. Abus šo jautājumus Rietumvalstis risina ļoti lēni un dažbrīd pat novēloti.

Kremļa ārpolitikas instrumenti

Kā galvenie Krievijas ārpolitikas instrumenti diskusijā tika apspriesti etnisko krievu jautājums, ekonomiskie, informācijas karadarbības un militārie instrumenti. Ne tikai ekskluzīvi etnisko krievu jautājums, bet jebkādu minoritāšu jautājums ir aktuāls ārkārtīgi daudzās ES valstīs, ko Krievija izmanto informācijas karā pret Rietumvalstīm. Lielo krievvalodīgo kopienu dēļ tādās valstīs kā Latvija un Igaunija Krievijas propagandas ietekme ir ievērojama, un daudzi militārie eksperti ir izteikuši bažas par piektās kolonnas risku, kas varētu izraisīt sociālos nemierus un īstenot separātiskas darbības, kā tas bija Donbasa reģionā Ukrainā. Tomēr sabiedriskās aptaujas dati liecina par pretējo, proti, Latvijā, neskatoties uz to, ka samērā plašas sabiedrības masas ir atvērtas Krievijas vēstījumiem, nepastāv atbalsts Krievijas militārai iesaistei krievvalodīgo interešu aizstāvēšanā un nav atbalsta separātiskām idejām. Savukārt Lietuvā, lai gan nav lielas krievvalodīgo kopienas, Krievijas plašsaziņas līdzekļi ļoti aktīvi iesaistās poļu minoritātes tiesību aizstāvēšanā, un šīs kopienas vidū ir atbalsts V. Putina politikai.

Intensīvs informācijas karš ir novērojams praktiski visās ES dalībvalstīs. Krievija pati ir atzinusi, ka ar savu masu mediju palīdzību tā nodod savu skatījumu uz notikumiem. Kopš Ukrainas krīzes ES dalībvalstis ir tikai diskutējušas par to, kā cīnīties ar Krievijas propagandu, bet finansējums tam ir piešķirts minimāli. Lietuvā vien divu gadu laikā ir notikuši 5000 semināri par šo tematu, kuros tiek runāts viens un tas pats, taču finansiālais atbalsts tiek piešķirts reti. Līdz ar to finansējumam nacionālajiem un reģionālajiem medijiem ir kritiska nozīme.

Krievijas rīcībā ir arī ekonomiskie instrumenti, ar kuru palīdzību ietekmēt ES dalībvalstis. Gandrīz katrai valstij ir kāds ekonomiskais sektors, kas saistīts ar Krieviju un kalpo par tās ietekmes kanālu. Īpaši nozīmīgs sektors ir enerģētika, kuras jomā Krievija ir ļoti mērķtiecīgi centusies kontrolēt visas naftas un gāzes sadales un piegādes līnijas un kavējusi alternatīvu līniju izveidošanu. Izmantojot enerģētikas jomu, Krievija ne reizi vien ir spējusi izdarīt spiedienu uz kādas valsts lēmuma pieņemšanu. Šajā kontekstā kā pozitīvs piemērs ir minams Ukrainas gadījums, jo pēc ilgu gadu pilnīgas Krievijas

gāzes atkarības tā ir spējusi diversificēt gāzes piegādes un būtiski samazināt atkarību. Citi nozīmīgi sektori ir finanses un tranzīts. Ar koruptīvām metodēm Krievijas bankas ir iekļuvušas atsevišķu ES dalībvalstu finanšu sektoros, kā rezultātā bankas darbojas kā samērā ietekmīgs lobijs.

Visbeidzot – tie, ko pēdējos divos gados Krievija savā ārpolitikā īpaši akcentē, ir militārie instrumenti. To mērķtiecīga pielietošana bija redzama 2008. gadā notikušā Gruzijas-Krievijas kara laikā. Gūtie secinājumi no šīs militārās kampaņas lika Krievijas pusei izvērtēt savu taktiku. Tās īstenotā asimetriskā karadarbība Krimā un Donbasa reģionā Ukrainā pozicionēja Krieviju jau kā nopietnu pretinieku NATO un apdraudējumu ES drošībai. Šobrīd gan eksperti norāda, ka Krievija Ukrainā nekaros tālāk par Donbasa reģionu, jo visos citos reģionos nav vietējās sabiedrības atbalsta un Ukraina izrādīs ļoti lielu pretestību. Savukārt Krievijas pārspēks, ņemot vērā militāro bāžu atjaunošanu tās rietumu pierobežā, pieejamās militārās spējas un lielais militārpersonu skaits un organizētās pēkšņās militārās mācības ir ievērojams salīdzinājumā ar NATO. Lai gan ir apsveicams NATO Varšavas samitā pieņemtais lēmums izvietot daudznacionālas bataljona lieluma kaujas grupas Baltijas valstīs un Polijā, to skaitliskais sastāvs ir salīdzinoši ļoti neliels un šo kaujas grupu darbības efektivitāte saskaras ar vairākiem būtiskiem izaicinājumiem. Taču ir arī jāsaprot, ka šīs kaujas grupas ir tikai neliela daļa no NATO atturēšanas politikas iepretim Krievijai. Kopumā tā sastāv no trīs lieliem elementiem – kodolieroču izmantošanas stratēģijas, nacionālo valstu iekšējās saliedētības un aizsardzības stiprināšanas aktivitātēm un konvencionālajiem pasākumiem (t.sk. kaujas grupas). Kritiska nozīme ir NATO un tās dalībvalstu spējai komunicēt šos atturēšanas pasākumus Krievijai koordinētā veidā, jo tikai tā var nodrošināt šo vēstījumu ticamību.

Priekšlikumi

Diskusija noslēdzās ar vairākiem ekspertu formulētiem priekšlikumiem:

- Stiprināt NATO, panākot, ka dalībvalstis atvēl aizsardzības nozarēm 2 procentus no iekšzemes kopprodukta, un formulējot vienotus un kopējus vēstījumus Krievijai;
- Rast finansējumu analītiskajiem masu medijiem, kuri varētu visveiksmīgāk cīnīties ar Krievijas propagandu. Īpaši ir jāatbalsta tie

mediji, kuri spēj uzrunāt tās auditorijas, kuras atrodas Krievijas informatīvajā telpā un ir atvērtas propagandas vēstījumiem;

- Izglītēt un informēt sabiedrības par notikumiem Krievijā, atspoguļojot koruptīvās un noziedzīgās darbības;
- Risināt krievvalodīgo minoritāšu jautājumu, izvērtējot integrācijas politikas un rodot veidus, kā padarīt šīs kopienas lojālas nacionālajām valdībām;
- Vairāk iesaistīt ASV sabiedrību Eiropas procesos ar studentu apmaiņas programmu, pētniecības projektu, kultūras pasākumu un citu aktivitāšu palīdzību.

LATVIJAS
POLITOLOGU BIEDRĪBA

LATVIJAS INTERESES EIROPAS SAVIENĪBĀ

